

MUSIQADA AVANGARDIZM VA YANGI TENDENSIYALAR

- ❖ O'zDSMI huzuridagi Tarmoq markazi
- ❖ "Musiqqa san'ati (Bastakorlik san'ati, Musiqqa san'ati, Dirijyorlik, Cholg'u ijrochiligi)" yo'nalishi
- ❖ Dotsent Shukurov Jahongir

**Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim
vazirligining 2020 yil 7 dekabrda 648-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv
dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.**

Tuzuvchi: O‘zDK – “Kompozitorlik va cholg‘ulashtirish”
kafedrasida dotsenti
Shukurov Jahongir

Taqrizchilar: Parij milliy oliy musiqa va raqs konservatoriyasi
professori
Dylan Corlay

O‘zDK “Musiqiy ta’lim” kafedrasida
dotsenti Axmedov Ma’rufjon

O‘quv -uslubiy majmua Bosh ilmiy-metodik markaz Ilmiy metodik
Kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan
(2020 yil “29” yanvarda 1-sonli bayonnoma)

MUNDARIJA

I.	ISHCHI DASTUR.....	4
II.	MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI.....	13
III.	NAZARIY MATERIALLAR.....	19
IV.	AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	58
V.	KO‘CHMA MASHG‘ULOTLAR.....	70
VI.	KEYSLAR BANKI.....	72
VII.	GLOSSARIY.....	75
VIII.	ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	79
IX.	TAQRIZLAR.....	84

I. ISHCHI DASTUR

I. ISHCHI DASTUR

Kirish

Dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2019 yil 27 avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son va 2020 yil 29 oktabrdagi “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-sonli, 2020 yil 26 maydagi “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-6000-sonli Farmonlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3920-son, 2018 yil 19 dekabrda “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi PQ-4068-son, 2020 yil 4 fevraldagi “Milliy raqs san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4584-son, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabrda “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o‘zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta’lim sohasi bo‘yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari va o‘quv rejalari asosida shakllantirilgan bo‘lib, uning mazmuni Kredit modul tizimi va o‘quv jarayonini tashkil etish, ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish, maxsus maqsadlarga yo‘naltirilgan ingliz tili, mutaxassislik fanlar negizida ilmiy va amaliy tadqiqotlar, o‘quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari bo‘yicha so‘nggi yutuqlar, pedagogning kreativ kompetentligini rivojlantirish, ta’lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta’lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, «blended learning», «flipped classroom» texnologiyalarini amaliyotga keng qo‘llash bo‘yicha tegishli bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yoʻnalishining oʻziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, koʻnikma, malaka hamda kompetensiyalariga qoʻyiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kursining oʻquv dasturi quyidagi modullar mazmunini oʻz ichiga qamrab oladi:

Modulning maqsadi va vazifalari

“Musiqada avangardizm va yangi tendensiyalar” **modulining asosiy maqsadi** - musiqa sanʼatining turli yoʻnalishlari va janrlarida rivojlanish bosqichlarini oʻzlashtirgan holda ushbu sanʼatning dastlabki va zamonaviy holatini solishtirish orqali uning hozirgi kundagi oʻrnini belgilash orqali faoliyat koʻrsatayotgan kompozitorlar, dirijyorlar, xonanda va sozandalarning tajribalari misolida yangi zamonaviy shakl va uslublarni amaliyotga tatbiq etish va boshqalarni qoʻllash uchun pedagog kadrlarni tayyorlashdan iborat.

“Musiqada avangardizm va yangi tendensiyalar” **modulining vazifalari:**

- kompozitorlik sanʼati, musiqa va cholgʻu ijrochiligi kabi sanʼat turlarining oʻrnini koʻrsatish;
- musiqa ijodkorlari va ijrochilarining zamon talabidan kelib chiqib mahoratini oshirish;
- musiqachilarning qirralik masalalari koʻrsatish;
- kompozitorlik, musiqa va cholgʻu ijrochiligi kasbida muloqot jarayonlarining takomillashuvi, yangi davr muammolari boʻyicha maʼlumotlar berish va ularni qoʻllash uchun pedagog kadrlarni tayyorlashni taʼminlashga qaratilgan faoliyatni tashkil etishdir.

Modul boʻyicha tinglovchilarning bilimi, koʻnikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qoʻyiladigan talablar

“Musiqada avangardizm va yangi tendensiyalar” kursini oʻzlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida:

Tinglovchi:

- musiqa sanʼatida mualliflik huquqini taʼminlashning meyoriy-huquqiy asoslarini;
- musiqa sanʼatidagi zamonaviy yoʻnalish va uslublarni hamda tendensiyalarni **bilishi** lozim.

Tinglovchi:

- musiqa sanʼatidagi modernizatsiya va oʻzgarishlarni oʻzlashtirgan holda uning mazmun-mohiyatini talabalarga yetkazish;
- musiqa sanʼatida taniqli mahalliy va xorijiy ijodkorlarning asarlari bilan tanishish, tahlil eta olish **koʻnikmalariga** ega boʻlishi lozim.

Tinglovchi:

- zamonaviy tendensiyalarga asoslanib yaratilgan musiqiy asarlarni o‘zlashtirish, konsert-pedagogik repertuarlarni shakllantirishda qo‘llash;
- kompozitorlik ijodiyotida, barcha musiqiy ijrochilik yo‘nalishlarida zamonaviy uslublardagi O‘zbekiston va jahon kompozitorlari, an’anaviy musiqa, folklor namunalaridan va xalq ijodi merosidan samarali foydalanish **malakalariga** ega bo‘lishi zarur.

Tinglovchi:

- musiqa sohasida mashg‘ulotlarni yuqori saviyada tashkil etish;
- mashg‘ulotlarni ilg‘or pedagogik hamda zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etish va boshqarish;
- guruhli va yakka tartibdagi mashg‘ulotlar uchun tegishli fanlar bo‘yicha modullarni ishlab chiqish va modul tizimi asosida mashg‘ulotlarni tashkil etish;
- musiqa san’ati sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish **kompetensiyasiga** ega bo‘lishi lozim.

Modulni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha tavsiyalar

“Musiqada avangardizm va yangi tendensiyalar” kursi ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o‘qitish jarayonida ta’limning quyidagi zamonaviy metodlari, axborot kommunikatsiya texnologiyalari qo‘llanilishi nazarda tutilgan:

ma’ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsion va elektron-didaktik texnologiyalardan, shuningdek zamonaviy tendensiyalar asosida yaratilgan musiqiy namunalar haqida ma’lumotlar berish;

audio va video yozuvlarni tinglash va namoyish etish orqali o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlarda texnik vositalardan, ekspress-so‘rovlar, test so‘rovlari, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, kollokvium o‘tkazish va boshqa interaktiv ta’lim usullarini qo‘llash.

Modulning o‘quv rejadagi boshqa modullar bilan bog‘liqligi va uzviyligi

“Musiqada avangardizm va yangi tendensiyalar” moduli mazmuni o‘quv rejadagi “Musiqada fanlarini o‘qitishda zamonaviy yondoshuvlar”, “Ijodiyotda musiqiy musiqa san’ati” va “Musiqada san’atida marketing strategiyalari” o‘quv modullari bilan uzviy bog‘langan holda pedagoglarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini o‘rttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta’limdagi o‘rni

Modulni o‘zlashtirish orqali tinglovchilar oliy ta’lim muassasalarida o‘qitiladigan “Mutaxassislik (turlari bo‘yicha)” va uzviy o‘zaro bog‘liq bo‘lgan boshqa fanlar bo‘yicha mashg‘ulotlarni olib borish, ularning mazmunini yangi,

zamonaviy uslublar bilan boyitilgan holda amalda qo‘llash va talabalar bilimini baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo‘ladilar.

Modul bo‘yicha soatlar taqsimoti:

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o‘quv yuklamasi, soat			
		Jami	Nazariy	Amaliy mashg‘ulo	Ko‘chma mashg‘ulo
1.	San‘at turlarida avangardizm oqimining paydo bo‘lishi. Aleatorik yozuvning partiturasidagi ko‘rinishlari.	6	2	4	
2.	Kompozitorlik san‘ati janrlarining evolyusiyasi. Jahon musiqiy avangardining milliy kompozitorlik maktablariga ta’siri.	6	2	4	
3.	Musiqiy janrlar shakllanishi va rivojlanishida zamonaviy tendensiyalar vujudga kelishiga turtki bo‘lgan omillar. Cholg‘u va musiqa musiqi janrlarida zamonaviy yangi uslublarning shakllanish tendensiyalari.	4		4	
4.	Musiqiy avangardizm - dodekofoniya, puantilizm, sonorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari.	6		2	4
Jami:		22	4	14	4

NAZARIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu: San‘at turlarida avangardizm oqimining paydo bo‘lishi. Aleatorik yozuvning partiturasidagi ko‘rinishlari.

Musiqi san‘ati va musiqiy janrlar rivojlanishining asosiy bosqichlari. Kompozitorlik ijodiyoti targ‘ibotida musiqi san‘atining rivojlanish bosqichlari. Dunyo xalqlarining ma’naviy - madaniy hayotida avangardizm va yangi tendensiyalar asosida yaratilgan musiqaning tutgan o‘rni. Musiqi san‘atining o‘ziga xos tomonlari. Uslublar, yangi milliy musiqi maktablarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi. Avangardizm – katta bilim va tajribaga ega ijodkor, tashkilotchi va boshqaruvchi sifatida. Zamonaviy musiqi san‘ati maktablari.

2-mavzu: Kompozitorlik san‘ati janrlarining evolyusiyasi. Jahon musiqiy avangardining milliy kompozitorlik maktablariga ta’siri.

Musiqa san'atida stilistik yo'nalishlar. Milliy va zamonaviy kuylash uslublari. Kompozitorlik san'atida badihaviylik (improvizatsiya) texnikasi. Kompozitorlik san'ati janrlarining evolyusiyasining tahlili, ta'lim jarayoniga tadbiiq etish masalalari. Professional va havaskor ijrochilikning uzviy bog'lik jihatlari. Musiqa san'atida "ustoz-shogird" tizimining evolyusiyasi. Xorijiy adabiyotlar tahlili, ta'lim jarayoniga tadbiiq etish masalalari.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

Ma'ruzaviy mashg'ulotlardan so'ng rejalashtirilgan amaliy mashg'ulotlar ma'ruza mashg'ulotlarining asosiy mavzusiga binoan tashkil etiladi. Bunda tinglovchilar mustaqil ravishda, shuningdek pedagog tomonidan taklif etilgan yo'nalish bo'yicha amaliy topshiriqlarni bajaradilar. Topshiriq yozma, savol-javob, amaliy ijro tarzida yoki boshqa shaklda bajarilishi mumkin.

Amaliy mashg'ulotlar tinglovchilarning taklif etilayotgan mavzuga bo'lgan munosabatini yozma, og'zaki javob yoki amaliy ijro ko'rinishlarida ifoda etishlari uchun imkon yaratishi ko'zda tutilgan. Amaliy mashg'ulotlardagi rejalashtirilgan masalalar pedagog tomonidan maxsus tayyorlangan tarqatma materiallar, yozma manbalar, qo'shimcha vositalar, shuningdek orkestr yoki xor jamoalari bilan amaliy ishlash orqali tinglovchilarning faolligini oshirish uchun xizmat qilishi kerak.

1-amaliy mashg'ulot: San'at turlarida avangardizm oqimining paydo bo'lishi. Aleatorik yozuvning partiturasidagi ko'rinishlari.

XX va XXI asr musiqasida shakl va uslublar xilma-xilligi, janrlar. Musiqada "modernizm" tushunchasining paydo bo'lishi, tarixiy va turli innovatsion an'analarning vujudga kelishi. Musiqa san'atining an'anaviy uslub va janrlarini inkor etilishi va turli kompozitorlik oqimlari haqida ma'lumotlarga tinglovchilar ega bo'ladilar va mavzu bo'yicha ko'tarilgan masalalar bo'yicha amaliy ko'nikmalarini namoyish etadilar. Ta'lim tizimida musiqa san'atini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalar, mumtoz musiqani o'rgatish uslubining zamonaviylashtirilishini ta'lim tizimiga tatbiiq etish masalalari. repertuar tanlash va cholg'u ijrochilarini tayyorlashda, repertuar tanlash va cholg'u ijrochilarini tayyorlashda individual yondashuv masalalari muhokama etiladi. Shu maqsadda o'qituvchi guruhdagi tinglovchilarni kichik guruhlarga ajratib, har bitta kichik guruhga alohida mavzularni o'zlashtirish bo'yicha topshiriq beradi va blits-so'rov, T-sxema, klaster, grafik organayzer singari interfaol metodlar orqali eng faol va bilimli tinglovchilarni aniqlashga harakat qiladi.

2-amaliy mashg'ulot: Kompozitorlik san'ati janrlarining evolyusiyasi. Jahon musiqiy avangardining milliy kompozitorlik maktablariga ta'siri.

Avangardchilar uslubida zamonaviy musiqa yaratgan mashhur jahon kompozitorlari: Shyonberg, Penderetskiy, Shchedrin, Shnitke va boshqalarning ijodi. Gibril janrlar. Uslublar plyuralizmi. Musiqiy til evolyusiyasi va uning shakl, musiqiy obraz hosil qilish mexanizmiga ta'siri. XXI asr musiqa san'atidagi yangi oqimlarning janr, shakl va uslubga ta'siri. Janriy eksperimentlar natijasida stilizatsiya, polistilistika, individual uslublar kabi tushunchalarining paydo bo'lishini, O'zbekiston kompozitorlari ijodida zamonaviy shakl va uslublar, kompozitor va folklor, Sharq va G'arb musiqasining integratsiyasi, zamonaviy dirijyorlik san'ati maktablari haqida tinglovchilar bilib oladilar va mavzu bo'yicha ko'tarilgan masalalar bo'yicha amaliy ko'nikmalarini namoyish etadilar. Tinglovchilarga mustaqil ravishda yangi metodlarni o'zlashtirish bo'yicha topshiriq beriladi. Shu bilan bir qatorda o'qituvchi taklif etgan misol doirasida o'z talqini og'zaki sharhlashning eng sodda va oson yo'lini tanlab ulgurgan mashhur sozandalarning "master-klass" (ustoz saboqlari) mashg'ulotlaridan namunalarni tomosha qilib, o'z fikrlarini bayon etishlari uchun sharoit yaratiladi.

3-amaliy mashg'ulot: Musiqiy janrlar shakllanishi va rivojlanishida zamonaviy tendensiyalar vujudga kelishiga turtki bo'lgan omillar. Cholg'u va musiqa janrlarida zamonaviy yangi uslublarning shakllanish tendensiyalari.

Mazkur mavzu yuzasidan tinglovchilar xorijiy davlatlarda musiqa san'ati maktablar tizimlari, ulardagi yutuq va kamchiliklarni, musiqa ijrochilik san'atida artistik mahorat va sahna madaniyati, yuqori darajadagi mashhur professional xonandalarning ijodiy faoliyati, kadrlar tayyorlash bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalar, musiqa ijrochiligida zamonaviy texnik vositalar haqida ma'lumot olganlaridan keyin nazariy mashg'ulot rejasida ko'rsatilgan mavzular bo'yicha mustaqil ravishda so'nggi davrda musiqa san'ati bo'yicha chop etilgan qo'llanma, darslik va ilmiy jurnallardan, internet saytlaridan qo'shimcha ma'lumotlar to'playdilar va mavzu bo'yicha ko'tarilgan masalalar bo'yicha amaliy ko'nikmalarini namoyish etadilar. Yevropa, milliy, estrada-jaz yo'nalishlaridagi mashhur dirijyor va musiqachilarning ijodi haqida davra suhbatlari uyushtirilib, fikr-mulohazalar yuritiladi. Ular yaratgan uslublarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalari xususida tinglovchilarning fikri, mavjud muammolar o'rganiladi. Mavzu bo'yicha tashkil etiladigan amaliy mashg'ulot davomida internet manbalari orqali cholg'ularda ijrochilik san'atining turli yo'nalishlarida so'nggi yillardagi yutuqlari, amaliyotda qo'llanilayotgan yangi shakl va uslublar bo'yicha mustaqil ravishda tinglovchilar ma'lumotlar to'playdilar va fikr almashadilar.

4-amaliy mashg'ulot: Musiqiy avangardizm - dodekofoniya, puantilizm, sonorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari.

Ushbu mavzuni o'zlashtirishga yo'naltirilgan mashg'ulot ta'lim tizimida cholg'u ijrochiligini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalar, xonanda bilishi va egallashi lozim bo'lgan barcha bilimlarni aniqlashtirish, musiqa ijrochiligida zamonaviy texnik vositalar, ulardan foydalanish uchun zarur bo'lgan sharoit, musiqa san'atida Xalqaro xonandalar tanlovlari va festivallar o'rni belgilab olinadi. Tajribali

xonandalarning qanday uslublarda ijodiy jarayonlarga o‘z ta‘sirini o‘tkazishi, ta‘sir kuchini o‘tkazuvchi uslublar va samarali faoliyat olib borishi uchun zarur bo‘lgan bilim-tajribalar bo‘yicha tinglovchilar mustaqil ravishda (turli xonandalarning tajribalari asosida) ma‘lumotlar to‘playdilar va tashkil etiladigan amaliy mashg‘ulot davrida xonandalikning mahalliy uslublar xususida o‘z qarashlarini bayon etish ko‘nikmalarni namoyish etish jarayoni, tegishli bilimlarning o‘zlashtirilishi va amaliy ijro etilishiga bag‘ishlanadi.

KO‘CHMA MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

Avvaldan rejalashtirilgan holda tinglovchilar orasida musiqa san‘atining sohalari bo‘linadi va har bitta tinglovchi musiqa fanlarini o‘qitishda musiqa san‘ati va barqaror taraqqiyot va o‘zlikni namoyon qilishning og‘zaki shakl va an‘analarini o‘rganish maqsadida soha yetuk faoliyat olib borgan tashkilotga tashrif buyuradilar. Tinglovchilar tomonidan sohaga oid bo‘lib, qamrab olinmagan tur va janrlar muhokama etiladi va to‘ldiriladi.

1-ko‘chma mashg‘ulot: Musiqiy avangardizm - dodekofoniya, puantilizm, sonorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari.(4 soat)

Musiqiy avangardizm - dodekofoniya, puantilizm, sonorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari. Bunda, tinglovchilar musiqa san‘atini o‘zida saqlovchi, uni o‘z amaliy faoliyatida tatbiq etuvchilar bilan muloqot qilish, ularning amaliy faoliyatini kuzatish, ular tomonidan yaratilayotgan san‘at asarlari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

O‘QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo‘yicha quyidagi o‘qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma‘ruzalar, amaliy mashg‘ulotlar (ma‘lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- davra suhbatlari (ko‘rilayotgan loyiha yechimlari bo‘yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo‘yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

**II. MODULNI O‘QITISHDA
FOYDALANILADIGAN INTERFAOL
TA’LIM METODLARI**

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

«FSMU» metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qièslash orqali axborotni o‘zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma’ruza mashg‘ulotlarida, mustahkamlashda, o‘tilgan mavzuni so‘rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg‘ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

1. Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo‘lgan yakuniy xulosa èki g‘oya taklif etiladi;
- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari èzilgan qog‘ozlarni tarqatiladi:
 - ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhliy tartibda taqdimot qilinadi.

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishiga asos bo‘ladi.

2. Namuna.

Fikr: “Musiqqa san’atida “Avangardizm” oqimi va uning zamonaviy musiqaga ta’siri”.

Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling.

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- pedagog mashg‘ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma èki taqdimot ko‘rinishida tayyorlaydi;
- yangi mavzu mohiyatini èrituvchi matn ta’lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko‘rinishida namoyish etiladi;
- ta’lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“√” – tanish ma’lumot.			
“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.			
“– ” bu fikr èki mazkur ma’lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma’lumotlar o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq èritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg‘ulot yakunlanadi.

Venn diagrammasi metodi Metodning maqsadi:

Bu metod grafik tasvir orqali o‘qitishni tashkil etish shakli bo‘lib, u ikkita o‘zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analiz va sintezini ikki aspekt orqali ko‘rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko‘rib chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o‘ziga xos, farqli jihatlarini (èki aksi) doiralar ichiga yozib chiqish taklif etiladi;
- navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to‘rt kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiriladi va har bir juftlik o‘z tahlili bilan guruh a‘zolarini tanishtiradilar;
- juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko‘rib chiqilaètgan muammo èhud tushunchalarning umumiy jihatlarini (èki farqli) izlab topadilar, umumlashtiradilar va doirachalarning kesishgan qismiga èzadilar.

“Tushunchalar tahlili” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod talabalar yoki qatnashchilarni mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu buyicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- tinglovchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga yetgach o‘qituvchi berilgan tushunchalarning to‘g‘ri va to‘liq izohini o‘qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan to‘g‘ri javoblar bilan o‘zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o‘z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Namuna: “Moduldagi tayanch tushunchalar tahlili”

Tushunchalar	Sizningcha bu tushuncha qanday ma’noni anglatadi?	Qo‘shimcha ma’lumot
Kanon	Yunon. canon – meyor, qoida	
Intonatsiya	Lot. intono – qattiq talaffuz etaman	
Basso ostinato	Ital. basso ostinato – tayanch bas.	
Geterofoniya	Yunon. heteros – boshqa, phone tovush, ovoz; bir ovozli kuyni birgalikda ijro qilganda, improvizatsiya tufayli vaqti-vaqti bilan yuzaga keladigan ohangdoshlarning paydo bo‘lishi	
Auftakt	Nem. auf-ustida, lot. Tactus – tegish; qo‘l bilan ishora qilmoq, birlamchi ogohlantiruvchi qo‘l ko‘tarish harakati	
Vokaliz	Fransuzcha vocalize, lot. Vocalis – unli tovush.	

***Izoh:** Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo‘shimcha ma’lumot glossariyda keltirilgan.*

“Brifing” metodi

“Brifing”- (ingl. briefing-qisqa) biror-bir masala yoki savolning muhokamasiga bag‘ishlangan qisqa press-konferensiya.

O‘tkazish bosqichlari:

1. Taqdimot qismi.
2. Muhokama jarayoni (savol-javoblar asosida).

Brifinglardan trening yakunlarini tahlil qilishda foydalanish mumkin. Shuningdek, amaliy o‘yinlarning bir shakli sifatida qatnashchilar bilan birga dolzarb mavzu yoki muammo muhokamasiga bag‘ishlangan brifinglar tashkil etish mumkin bo‘ladi. Talabalar yoki tinglovchilar tomonidan yaratilgan mobil ilovalarning taqdimotini o‘tkazishda ham foydalanish mumkin.

III. NAZARIY MATERIALLAR

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-mavzu: San'at turlarida avangardizm oqimining paydo bo'lishi. Aleatorik yozuvning partiturasidagi ko'rinishlari.

(2 soat)

Reja:

1.1. Kompozitorlik san'ati rivojlanishining asosiy bosqichlari. Kompozitorlik ijodiyoti targ'ibotida dirijyorlik san'atining rivojlanish bosqichlari.

1.2. Dunyo xalqlarining ma'naviy - madaniy hayotida zamonaviy tendensiyalar asosida yaratilgan musiqaning tutgan o'rni. Dirijyorlik san'atining o'ziga xos tomonlari.

1.3. Uslublar, yangi milliy musiqa maktablarning paydo bo'lishi va rivojlanishi xususida xorijiy adabiyotlar tahlili, ta'lim jarayoniga tadbqiq etish masalalari.

1.4. San'at turlarida avangardizm oqimining paydo bo'lishi. Musiqada "modernizm" tushunchasining paydo bo'lishi, tarixiy va turli innovatsion an'analarning vujudga kelishi.

1.5. Uslublar plyuralizmi. Musiqiy til evolyusiyasi va uning shakl, musiqiy obraz hosil qilish mexanizmiga ta'siri.

Tayanch iboralar: *Kompozitorlik san'ati, zamonaviy tendensiyalar, uslublar, avangardizm, modernizm, dodekofoniya, sonorika, puantilizm, aleatorika, minimalizm, uslublar plyuralizmi, dirijyorlik, sxema, pozitsiya, auftakt, sinkopa, fermata, yakka mashg'ulot, nazariy bilim, manual texnika, sezura, to'liqsiz takt, sinxron harakat, dinamika, fraza, kuy, akkompanement, dirijyorlik tayoqchasi, pult, partitura, shtrix, pozitsiya*

1.1. Kompozitorlik san'ati rivojlanishining asosiy bosqichlari.

Kompozitorlik ijodiyoti jarayonining evolyusiyasiga oid tadqiqotlar inson ruhiyati va fiziologiyasi, ijtimoiy-jamoat munosabatlari, san'at tarixi va boshqa sohalar nuqtai nazaridan katta qiziqish uyg'otadi. Ma'lumki, musiqada mualliflik tushunchasi nisbatan yaqin o'tmishda vujudga kelib, XIV asrda G'arbiy Yevropada qayd etila boshlagan. Musiqa san'ati ko'p vaqt mobaynida, asosan, og'zaki an'anadagi san'at hisoblanib, ikkinchi mingyillikning o'rtalarigacha badihago'ylik xarakterida bo'lgan. Tarixdan ma'lumki, qadimda musiqa muallifi uning ijrochisi vazifasini ham bajargan. Buni Sharq xalqlari musiqiy afsonalarining yorqin namoyandalari bo'lmish Borbad hamda Ota Qo'rqit misolida ko'rishimiz mumkin.

Musiqanavislik natijasida muayyan xalqning estetik talablarini aks ettiruvchi ifoda vositalarining tanlab olinishi, bir xalqning musiqasiga oid badiiy yutuqlar boshqa bir xalqning tilida butkul o'zgacha sifat uyg'unligiga ega bo'lgan. Kompozitorlik ijodiyotining qaror topishi jarayoni – umumbashariy sivilizatsiyaga oid ko'plab san'atkor avlodlarning faoliyati natijasidir.

Musiqada mualliflikning paydo bo'lishi ijod sohasida individuallik xususiyatining anglanishi bilan bog'liq. Musiqadagi individual-betakror qirra

tinglovchining e'tiborini o'ziga tortishi tabiiy, albatta. Bu esa, tarixda buyuk musiqachilarning nomlari muxrlanib qolishiga sabab bo'lgan. Ilk nota yozuvi misollari muayyan musiqiy davrning uslubiy qirralarini ifodalovchi o'ziga xoslikni muhrlab qo'yish ehtiyoji orqali vujudga kelgan.

Qadimda musiqa yaratishning ijodiy jarayonini kuzatadigan bo'lsak, avvalam bor, u ushbu xalqning ijtimoiy-jamoaviy hamda diniy munosabatlari tizimi tomonidan shakllangan axloqiy mukammallikka asoslangan. Axloqiy-estetik mukammallik ta'siri ostida ushbu davrning o'ziga xos musiqiy uslubi qaror topgan.

Qadimgi davr allomalarining nazariy risolalariga oid tadqiqotlar musiqiy jarayonlarni yuksak darajada anglash, shu bilan birga, ushbu jarayonlarda mantiqiylik ham yuqori saviyada bo'lganidan dalolat beradi. Safiuddin al-Urmaviyning "Risolatun ash-Sharafiya", Darvishali Changiyning "Risolai musiqi", Abu Nasr Forobiyning "Kitob ul-musiqa al-kabr", "Kalom fi-l musiqi", "Kitob ul fi ixso-il-iko", Abduraxmon Jomiyning "Risolai musiqiy" singari ilmiy-nazariy meros va undagi qimmatli ma'lumotlar fikrimizga dalildir...

XX asr birinchi yarmi musiqiy shakllari. Bu davr musiqasi kompozitsion sxemalari ko'pchiligining an'anaviyligi bilan bir qatorda ularning bir qator o'ziga xosliklarini xam aytib o'tish lozim: ulardan faqat asar shakli sifatida emas, balki makro yoki mikroshakl ko'rinishida xam foydalanish mumkin. Misol uchun: Prokofyevning 5 qismli Pb fortepiano konsertida rondo bu siklni tashkil etish shaklidir. (makrosatx) va «Zolushka» da «Qish parisi» saxnasida ham mavzu shakli rondodir (mikrosath). Romantik aralash shakllar_g erkin shakllar, qismlarning funksiyalarini noan'anaviy taqsimlash xosdir.

Bulardan tashqari, yangi, individual shakllar paydo bo'ladi, ammo asrning ikkinchi yarmidachalik emas.

An'anaviy, tipik shakllarni quyidagilarga bo'lish mumkin;

a) — mumtoz — davr, sodda va murakkab shakllar, rondo, variatsiyalar, sonata va turkum.

barokko — kanon, fuga, kichik 2,3 va ko'pqismli, qadimgi sonata va qadimgi konsert; romantik — aralash, konsentrik, qarama — qarshi — tuzilgan, qo'shiq — kupletli. sahna ko'rinishidagi — balet, opera. Musiqa — xorli-kantata, rekviyem, messa.

Sanab o'tilganlar orasida juda keng tarqalgan variatsionlikka diqqatimizni qaratamiz.

Neobarokko tajribalari asosida bas — ostinatli variatsiyalar qayta tug'ildilar (Shostakovich, Berg, Vebern, Xindemit) va faol mavzuiy rivojlanishga ega bo'lgan erkin variatsiyalar xam (Shyonberg). Prokofyevning mavzuning to'liq qaytarilishli, fakturali, tembrli va qismli (chastichno) garmonik rivojlanishga ega bo'lgan variatsiyalarigina ostinat shaklga o'sib o'tadilar va ular sahna asarlarida prostratsiya, alaxlash, g'oyaga bog'lanib qolish hissiyotini uygotadilar.

Sonata shakli yozuvning yangi texnikalaridan foydalanadi, misol uchun dodekafon seriyalilik bilan (Shyonberg). Vebernning 9 cholg'u uchun konsertida seriyalikning sonatalik bilan birlashuvida reprizada yondosh mavzu—seriyaning transpozitsiyasi yo'qdir.

Juda keng tarqalgan konsentrik shakl o'zining yuqori konstruktivligi bilan arxitektonika, garmoniya, faktura, mavzudagi destruktiv o'zgarishlarga qarama - qarshi turadi.

Mazmun jihatdan konsentrik simmetriya mantiqining rivoji deb - oynali - qisqichbaqali (zerkal'no - rakoxodnaya) shaklni olish mumkin (Berg).

b) XX asr ikkinchi yarmida rivojlanishda davom etgan novatorlik shakllari orasida Prokofyevning ostinatli shakllarini misol qilib olish mumkin. Ular orasida Yavan gamelani tamoyili asosidagi poliostinatli bir tovushli, bir akkordli, bir ritmli invensiyadir. Vaqtda o'ralgan (svyornutaya) (simul'tan) reprizali shaklni B.Bartok kiritdi. Va nihoyat, makrotematizm asosida qurilgan shakllar paydo bo'la boshlaydi (Ayvz. «Javobsiz qolgan savol»).

Bu shakllarning hammasidagi ichki «hodisalar», rivojlanish turlari ma'lum bir yozuv texnikasiga tegishli bo'lgan mavzuiylik turi yoki ulardagi ma'lum bir ifoda vositasining tutgan o'rni bilan aniqlanadi.

XX asr ikkinchi yarmi shakl tashkil etilishi va shakllar tipologiyasi. XX asrning ikkinchi yarmi shakl tashkil etish sohasidagi novatorlik faollik bilan tavsiflanadi. Bu jarayondagi muhim va doimiy tamoyillarni ko'rsatib o'tamiz. Birinchidan: bu - poliparametrik (V.Xolopova atamasi) bo'lib, bunda rivojlanish asoslari turli xil masshtablarga ega, ular mikro, makro va o'rta (midl) sathlarda joylashgandir. Har biri o'z mavzuiyligi va unga mos bo'lgan rivojlanish usuliga egadir. Ayniqsa, makrosath muqim ahamiyat kasb etadi. Unda mavzu rolini ifodaviylik va yozuv turi o'ynaydi. Makrosath bir butunlik dramaturgiyasini tashkil etadi va bu V.Xolopovaga shaklning yangi turi bo'lgan dramaturgiya haqida so'z yuritish imkonini berdi. Shu bilan bir qatorda dramaturgiyaning asosiy turlarini aniqlash mumkin: qarama — qarshilik (konflikt, Shnitke), qarama-qarshiliksiz solishtirma (kontrast, Shedrin, B.Chaykovskiy), zamonaviy adabiyotdan olingan parallel dramaturgiya (Kanchelli), monodramaturgiya

(«Pianissimo», Shnitke, Terteryan simfoniyalari). Bu davr asarlari orasida oldingi konstruktiv tamoyillarga bog'liq bo'lgan, asarlar ham saqlanib qolgan. Misol uchun variatsiyalar shakli o'z faolligini yo'qotmaydi. Bu shakl R.Shedrin ijodida muxim o'rin egallandir. Polifonik shakllardan prelyudiyaning kichik turkumi va fuga, mustaqil pyesa sifatidagi kanon saqlanib qolgan («Kanon pamyati S.Stravinskogo» Shnitke). Bu davr ijodiyotida ochik; shakllar muxim o'rin egallaydilar. Ular orasida:

a s s! ... sxemali reprizasiz oraliq (skvoznaya) shakl. Bu shaklni tavsiflash uchun ekzistensializm ruxidagi falsafiy tasavvurni asos qilish mumkin, ya'ni: oxirgi maqsadni bilmagan xolda insoniyat tomonidan bosib o'tilayotgan yo'lni misol qilib olish mumkin, Bunday mantiqqa ko'ra pyesa so'ngida yakuniy ta'kiddov bo'lmasligi kerak (S.Gubaydulining skripka vaviolonchel' uchun «Raduysya» sonatasi); ikkita material va makromavzuning marotaba ketma — ket qaytarilishiga asoslangan alternativ shakl. Sxemasi quyidagicha $a \ a^1 \ b^1 \ a^2 \ b^1 \ \dots$. bu yerda odatda texnikalarning qarama — qarshi xossalari qarama — qarshi qo'yiladi. Misol uchun: kolajlar aleatorikasi va dodekafoniya (Shnitke, klarnet, skripka, kontrabas va zarbli cholg'ular uchun serenadaning birinchi qismi),

Va nihoyat qisqa mavzuiy formulaning o'stinatli qaytarilishga asoslangan shakl paydo bo'ladi. Bu shakl marosim, zikr taassurotini beradi. Uni mikroostinatli shakl deb atash mumkin (misol — Tishenko «Yaroslavna» baletidagi «Zatmeniye» saxnasi).

Yuqorida ko'rib o'tilgan shakllarning xammasi aniq ifodalangan mavzuiylikka asoslangan ba'zi bir xollarda aniq chegaralar va intonatsion doimiylikka ega bo'lmasa xam. Ammo XX asr musiqasida material va uning rivoji orasida mutlaqo boshqacha bog'lanish vujudga keladi. Bu vaziyat mavzuning tanlovi musiqiy yozuvning yangi unsurlari bilan bog'liq bo'lib unga mos bo'lgan davomni talab qilganda sodir bo'ladi. Bu yerda tanlov va moslashtirish (sochetaniye) poetik qonuni ish ko'radi. «Tenglik o'qining o'rindoshlik o'qiga proyeksiyasi, ya'ni moslashuvga, tovushqatorga proyeksiyasi» mavjuddir (R.Yakobson — Poeziya grammatiki i grammatika poezii).

Xuddi shu narsa analiz vaqtida kompozitsiyaning universad meyorlaridan emas, balki musiqaning ma'lum bir zamonaviy ifodaviyligi ko'rinishining qonuniyatlari va potensial imkoniyatlaridan kelib chiqishi kerak degan fikrga olib keladi.

U xolda dodekafon — seriyali, ritmik, linear, sonor, serial, polifonik shakl tashkil etishlar xaqida so'z yuritish kerak...

Odamlar birgalikda quyilay boshlaganlaridan beri ularda umumiy ritm va sur'atga rioya qilish zaruriyati paydo bo'lgan. Ibtidoiy xalqlarning raqs va qo'shiqlarida ritmni qarsak chalib berib turganlar, shuningdek, do'piratib yoki do'mbira chertib urib turganlar. Qadimgi Gretsiyada xor rahbarlari bo'lib, ular oyoqlarini do'piratib, ritm belgilab berganlar. Yana shu ham ma'lumki, Rim qo'shiq maktabida xorni boshqarib turish uchun ma'lum qo'l harakatlaridan foydalanishgan. Dirijyorlikning mazkur ikki usuli orkestr boshqaruviga asos soldi, birgalikdagi aniq ijroni yo'lga qo'yish uchun dirijyor takti oyog'i bilan urib, tayoqcha bilan pult yoki polni taqillatib, yana shuningdek, karnay qilib o'ralgan nota daftari bilan pultni urib ko'rsatib turardi. Antik davrda "dirijyor sozandalar ijrosini yagona ritm va tempga moslashtirishni, ularni ijroga yo'naltirish uchun belgi berishi lozim"¹.

Xullas, takti oyoq bilan urib ko'rsatish uzoq vaqt davom etdi. Nemis bastakori Matteson (1731 y) kinoya bilan shunday degan edi «Ba'zilar takti oyoq bilan urib ko'rsatish haqida ijobiy fikr bildirishlari taajjublanarli, balki ular o'z oyoqlarini boshlaridan ko'ra aqlliyoq deb hisoblasalar kerak. Shu bois oyoqqa bo'ysunadilar».

Dirijyorlik tayoqchasi esa u paytda turli uzunlikda yasalar edi. Ba'zan, uning uzunligi 180 smga yetardi va u «Qirollik jezli — hassasi» deb yuritilardi, hamda uni yerga urib, takt belgilanardi.

«Ohang mazmunini oldindan ilg'ab, mag'zini chaqib, har bir musiqiy cholg'uning tovushini yaxshi tushunishga, qulog'ingni ularga xos pardalarni ajrata

¹ Elizabeth A.H.Green. The modern conductor. New Jersey, Prentice Hall, 2007. P. 144-145

bilishga o'rgat»², - Robert Shumanning bu o'g'itini har bir dirijyor doimo esda tutishi kerak.

Musiqa san'ati jadallik bilan rivojlana boshlagan davrlarga kelib, ilk bor ahamiyatga molik bo'lgan operalar paydo bo'lgan. Kompozitorlar turli ansambl hamda ovozlar uchun musiqa yoza boshladilar. Ana shunday guruhlar ijrosidagi suroatning yagona bo'lishiga erishish uchun ularni boshqarishga ehtiyoj tug'ildi. Yaratgan musiqiy asarlar murakkablashgani sari, qo'shiqchilarni va orkestrni boshqarishga bo'lgan ehtiyoj yanada kuchaya bordi. Ijroda yakdillik va sur'atga rioya qilish zaruriyati bu muhim vazifani eng mas'ul va malakali musiqachilar zimmlariga yuklashni talab etar edi. Bundaylar esa orkestrning birinchi skripkachisi yoki orkestrda uyg'unlikni ta'minlovchi chembalo partiyasini ijro etuvchi sozandalar bo'lgan. Ba'zan bu vazifani ularning 'ar ikkalasi birgalashib bajarganlar. YA'ni, chembalachi yakkaxonlar va xorni boshqarsa, birinchi skripkachi esa orkestrni boshqarardi. Bu tarzda boshqaruv ham dirijyorlik edi, biroq unda bu ish hozirgi ahamiyati va shakliga ega emasdi. Dirijyorlik san'ati rivojlanishining bu bosqichidagi o'ziga xoslik xususiyati - orkestrni uning a'zosi bo'lgan musiqachilar boshqarishidan iborat edi.

«Dirijyor» so'zi turli tillarda turlicha talaffuz qilinadi: nemislar «Dirigent», italyanlar «Dirigente», fransuzlar «Shef orkestre», inglizlar «Konduktor» deydilar.

Hikoya qilishlaricha, Rixard Vagnerdan keyingi davrlarning eng buyuk dirijyorlaridan sanalgan Gans Rixter (1843–1913), Vena opera teatrining bosh dirijyori paytida, repetitsiya vaqtida kontrabaschining xatosini ko'rib, unga qo'pol tarzda tanbeh bergan. Shunda musiqachi: «Siz haqsiz, men xato qildim, biroq bunga qo'pol tanbeh bermasangiz bo'lardi. Agar sizning tayoqchangiz uchida qo'ng'iroqchasi bo'lganda bormi, biz ham ba'zida noto'g'ri harakat tovushlarni eshitgan bo'lardik!» Darhaqiqat, orkestr a'zolari dirijyor xatolarini «eshitib» turadilar, lekin doim emas. Dirijyor xatosini faqat uni kuzata turib, noto'g'ri harakatini ko'rib qolgan kishigina anglashi mumkin³.

Har qaysi tilda ham bu so'z rahbar, boshliq, direktor ma'nosini anglatadi. Shunday qilib, dirijyor bu — orkestr jamoasining rahbaridir. O'z vaqtida Gektor Berlioz uquvsiz pianinochi yoki xonanda ijrosiga chidash mumkin, lekin asar maromini va orkestr jarangini his qilmagan, uyg'unlikni anglamagan, musiqachilarga halal berayotgan dirijyor qancha tashvish orttirishini tasavvur qilish qiyinligini ta'kidlab o'tgan edi...

1.2. Dunyo xalqlarining ma'naviy - madaniy hayotida zamonaviy tendensiyalar asosida yaratilgan musiqaning tutgan o'rni

G'arb mamlakatlarida kompozitorlik san'ati. Qadimda ijtimoiy hayotning diniy qonun-qoidalar bilan belgilanishi, musiqaning asosan cherkovlarda rivojlanishi bois, kompozitorlik ijodiyotining asosan diniy mavzularda aks etishi

² Demaree, Robert W., Jr., and Don V Moses. The complete Conductor. Englewood. Cliffs, N.J.: Prentice hall, 2005.-P.85.

³ Elizabeth A.H.Green. The modern conductor. New Jersey, Prentice Hall, 2007. P. 44

kuzatiladi. Diniy cheklovlar insonlarning yurish-turishiga bo'lgan jiddiy yondashuvlar musiqada ham yaqqol kuzatiladi. Garmoniya, ritm va melodik yo'llarning oddiyligi cherkovning talabi bilan belgilanadi.

Qadimgi risolalar, adabiy yodgorliklar, afsona va rivoyatlarda berilgan ma'lumotlarda keltirilishicha, musiqa yaratish jarayoni kuchli hissiy ta'sir bilan teng. Insoniyat va hayvonotga ijobiy ta'sir ko'rsatish hamda ilohiy dunyoga ma'qul kelish – musiqaning maqsadi hisoblangan. Go'zallik va uyg'unlik qonuni musiqaga kosmosdan kirib kelgan bo'lib, badiiy uslubga asos bo'lgan. Badiiy uslubning o'zi esa aqliy va hissiy birlikni o'zida teng hissada jam etgan.

Ijodiy uslubda esa, yuqorida aytilgan badihago'ylik katta ahamiyat kasb etgan. Badihago'ylik bilan ijodiy uslub o'rtasidagi uzviy bog'liqlik Markaziy Osiyoning maqom madaniyatida yaqqol ko'zga tashlanadi. Yaratib bo'lingan va hatto yozib olingan musiqaning ijrosida variantlarning paydo bo'lishiga nafaqat musiqiy yozuvning nomukammalligi, balki, birlamchi variantni o'zgartirish bo'yicha izlanishlarning mavjud bo'lishi ham sabab bo'lgan. Tugal badiiy asar bo'lgan Kompozitsiya tushunchasi mavjud bo'lmagan davrda mana shunday ijodiy holat odatiy hisoblangan.

Barcha qadimiy sivilizatsiyalar qo'lga kiritgan musiqa san'ati yutuqlari o'rta asr yevropa musiqasining rivojiga poydevor tayyorladiki, bu davrda musiqada *mualliflik ijodiyoti* butkul shakllandi.

Kompozitorlik san'atiga oid janrlarning rivojlanishi (Sharq va G'arb). Sharqda maqom san'atining rivojlanishi. Duvozdahmaqom 12-asrga tegishli musiqiy-badiiy turkum. Kompozitorlik san'atining cholg'u sohadagi rivojlanishi. Kompozitorlik san'atining aytim sohadagi rivojlanishi. G'arbda polifonik shakllarning yuzaga kelishi. Garmoniya ta'limotining vujudga kelishi. Ilk operalar. Monteverdi operalari. Vagner, Glyukning opera islohoti. Cholg'u konsertlarining rivojlanishi.

Dirijyorlik san'atining o'ziga xos tomonlari. San'at — bu insonga xos shunday faoliyat turiki, uning vositasida bir inson o'z boshidan kechirayotgan hissiyotlarni tashqi belgilar orqali boshqalarga yetkazadi, ular esa bu hissiyotni o'z qalblariga ko'chiradilar, dildan xis etadilar». Bu e'tirof dirijyorlik san'atiga bevosita taalluqlidir. Bunda dirijyorning emotsional ta'sir kuchi, uning boshqalarga hissiyotlarni yetkaza bilish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo u o'z hissiyoti bilan orkestrni rom etishi, so'ng esa u bilan birga tinglovchilarni sehrlab qo'yishi darkor. Aynan emotsional ta'sir ko'rsata olish hususiyati ko'p jihatdan dirijyorning iste'dodi, uning artistlik mahorati va ishi sifatini belgilaydi. Boshqalarga o'z hissiyotini yetkaza bilish qobiliyati dirijyor ijodining mustaqilligi, qolaversa — ilhom belgisidir. Tom ma'nodagi ilhom — bu emotsional samimiylik, chuqur intellekt, san'atkorona temperament, idrok, erkinlik va intizom, o'zini boshqarish, yuksak mahorat, va nihoyat bu haqiqiy yorqin iste'dod hamda aqliy mehnat demakdir. Shu o'rinda ajoyib dirijyor A. M. Pazovskiyning «Dirijyor qaydlari» kitobidan Artur Toskanini haqidagi quyidagi mulohazalarni keltirish joiz:

«Shaxsan mening fikrimcha, Arturo Toskanini zamonamiz dirijyorlik san'atining eng yuksak cho'qqisiga erishgan insondir. Uning daholigi, ulkan iroda

kuchi, romantik insonga xos individuallik va hissiyotchanligi, muallif matnini yorqin va o'ziga xos tarzda o'qiy bilishi, o'zining artistlik qobiliyatini kompozitor shaxsiyati va musiqasi bilan uyg'unlashtira olishi, bu musiqaning obrazlilikini yanada chuqurlashtirib, uning shaklini kamol toptirishdan iboratdir».

O'z vaqtida Sharl Myunsh: «Agar dirijyor ichki hissiyot kuchiga, orkestr a'zolari va tinglovchilarni sexrlab qo'yishga qodir ohanraboga ega bo'lmasa, unda xatto 15 yillik mehnat va o'qish jarayoni ham insonning dirijyor bo'lishiga yordam bera olmaydi»⁴, — deya e'tirof etganda mutlaqo haq edi. Shu bois dirijyorning o'zi avvalo musiqiy asarning g'oya va mohiyatini chuqur anglashi, shundan so'nggina uni orkestrga yetkazib, musiqachilar uning maqsadlarini amalga oshirishlariga erishishi lozim. Dirijyor partiturasidagi unsiz nota belgilariga hayot ato etishi lozim. Bunda u musiqani to'g'ri talqin etishi zarur. O'z ishini yaxshi bilmaydigan yoki iste'dodsiz dirijyor tomoshabin oldida hattoki eng ajoyib musiqiy asarni ham barbod qilishi mumkin. Ayniqsa, asar yangi, xali ko'pchilikka notanish asar bo'lsa. Shuning uchun yangi asarni ijro etishda dirijyor juda ehtiyot bo'lishi kerak. Chunki uni avval eshitmagan tinglovchi dirijyor xatolarini bastakorniki deb o'ylashi mumkin.

Albatta, har qanday eng mahoratli, yuksak iqtidor sohibi bo'lgan dirijyor ham yomon musiqani yaxshi qilolmaydi. Biroq musiqiy asarning noyob tomonlarini ochib berish, yoki muallif g'oyasini buzib ko'rsatgan holda, bunday hususiyatlarni yashirish — faqat dirijyorga bog'liq. Shu bois Rimskiy-Korsakovning «Dirijyorlik — qorong'u ish» degan iborasi qaysidir ma'noda shu kungacha o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Garchi o'sha paytlardayoq Rimskiy-Korsakovga javoban, Ippolitov-Ivanov «Bu ish faqat dirijyorlik texnikasi asoslari bilan tanish bo'lmaganlargagina «Qorong'u ekanligini» aytgan bo'lsada, bunday asoslarni nazariy jihatdan ishlab chiqish ishi to'liq yakunlangan deyish qiyin. Barcha musiqachilar kabi, dirijyor ham musiqaning elementar nazariyasini, solfedjio, garmoniya, polifoniya, musiqiy asarlar tahlilini yaxshi bilishi kerak. Shuningdek u inson ovozi haqida umumiy ma'lumotlarga ega bo'lishi, cholg'ushunoslik, musiqa tarixi, estetika va boshqa kerakli sohalardan bohabar bo'lmog'i lozim. Dirijyor orkestr yoki xorga nisbatan rahbar, o'qituvchi, instruktor bo'lishini ham unutmasligi kerak. Bu mezonlar dirijyor hoh yosh, hoh qari, tajribali yoki o'z faoliyatini endi boshlayotgan bo'lsin — barchasiga barobar tegishlidir. Albatta, dirijyorlik tajribasini amaliy faoliyatsiz to'plab bo'lmaydi. Biroq, bu faoliyatdan oldin, ya'ni boshlovchi dirijyor orkestr yoki xor qarshisida turish huquqini qo'lga kiritguncha qilinishi lozim bo'lgan ishlar ko'p.

Buning uchun endi faoliyat boshlayotgan dirijyor alohida qobiliyatga ega bo'lishi kerak, bu — o'ta muhimdir. Bundan tashqari u yaxshi musiqachi bo'lishi, ya'ni musiqiy madaniyat va bilimga ega bo'lishi lozim. Musiqa sadolarini yaxshi ilg'ash, ritm va temp hissi, musiqiy shakl va uslubni tushunish qobiliyati, musiqiy did, meyor hissi, musiqiy xotira, temperament va tasavvur kabi ijrochi-

⁴ Elizabeth A.H.Green. The modern conductor. New Jersey, Prentice Hall, 2007. P. 73.

musiqachilarga xos xususiyatlardan tashqari dirijyor yana bir qator alohida jihatlarga ham ega bo'lishi darkor. Bu avvalo qo'llarning maqsadga muvofiq va ohista harakatlari hamda shunga yarasha yuz ifodasi yordamida orkestr yoki xor a'zolariga musiqiy asarning mohiyatini yetkaza olishdir. Bunda dirijyor o'zini nazorat qila bilishi, har qanday vaziyatda tezkor va ifodali bo'lishi lozim. Bularning bari dirijyorga musiqa asarlarini tinglovchi oldida ijro etilayotgan paytda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan og'ir vaziyatlardan muvaffaqiyat bilan chiqib ketishi uchun kerak bo'ladi. Dirijyorda tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, intizomlilik, tashkilotchilik iste'dodi uyg'unlashgan bo'lib, shu bilan birga jamoaga nisbatan hushmuomalalik, osoyishtalik va chuqur his eta bilish quvvati namoyon bo'lishi kerak. Orkestr yoki xor bilan yaxshi ishlash uchun dirijyor ziyrak va oqil pedagog-tarbiyachi bo'lishi lozim. Bunga qo'shimcha qilib shuni aytish mumkinki, mardlik, halollik va prinsipiiallik kabi xususiyatlarsiz, haqiqiy dirijyorni tasavvur qilib bo'lmaydi.

Repetitsiyalarda dirijyor orkestrni u yoki bu musiqiy asarni ijro etishga tayyorlaydi. Bunda har bir orkestr yoki xor jamoasi o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini hisobga olish zarur. Shu bois dirijyor oldida turgan vazifalar ko'p bo'ladi-yu, unga ajratilgan vaqt esa kam bo'ladi. Qisqa vaqt ichida orkestrga kerak bo'lgan hamma narsaga ulgurish lozim. Biroq, dirijyorning o'zi ham repetitsiyaga muxtojku, ayniqsa agar orkestr bilan yangi musiqiy asarni birinchi bor mashq qilayotgan bo'lsa. Agar dirijyor faqat orkestr uchun qayg'urib o'zi ustida ishlash haqida unutib qo'ysa, ya'ni o'zini nazorat qilishdan to'xtasa bu uning xatosidir. Agar dirijyor o'zi haqidagina o'ylab, orkestrni tashlab qo'ysa, undan-da noto'g'ri yo'l tutgan bo'ladi. Bordi-yu, dirijyor orkestr haqida o'ylamasa, o'zining dirijyorligi haqida unitib qo'ysa va faqat shunday bo'lishi kerakligi uchungina, majburan ishlasa yoki xotirasini sinash maqsadida yoddan dirijyorlik qilib, o'z harakatlarining «go'zalligi»ga mahiyolik tuyg'usi bilan yashasa bundan yomoni bo'lmaydi.

Hikoya qilishlaricha, Rixard Vagnerdan keyingi davrlarning eng buyuk dirijyorlaridan sanalgan Gans Rixter (1843–1913), Vena opera teatrining bosh dirijyori paytida, repetitsiya vaqtida kontrabaschining xatosini ko'rib, unga qo'pol tarzda tanbeh bergan. Shunda musiqachi: «Siz haqsiz, men xato qildim, biroq bunga qo'pol tanbeh bermasangiz bo'lardi. Agar sizning tayoqchangiz uchida qo'ng'iroqchasi bo'lganda bormi, biz ham ba'zida noto'g'ri harakat tovushlarni eshitgan bo'lardik!» Darhaqiqat, orkestr a'zolari dirijyor xatolarini «eshitib» turadilar, lekin doim emas. Dirijyor xatosini faqat uni kuzata turib, noto'g'ri harakatini ko'rib qolgan kishigina anglashi mumkin.

O'z vaqtida Gektor Berlioz uquvsiz pianinochi yoki xonanda ijrosiga chidash mumkin, lekin asar maromini va orkestr jarangini his qilmagan, uyg'unlikni anglamagan, musiqachilarga halal berayotgan dirijyor qancha tashvish orttirishini tasavvur qilish qiyinligini ta'kidlab o'tgan edi. Shu bois, musiqiy va kasbiga xos qobiliyatlardan tashqari dirijyor tartibli inson bo'lib, reja bo'yicha ishlashi, repetitsiya maromi va muxitini to'g'ri tashkil eta bilishi lozim.

Ko'rinib turibdiki, dirijyorning vazifalari juda ko'p va mas'uliyatli, Xo'sh, musiqa san'ati oldida shunchalik katta mas'uliyatli bo'lgan san'atkor qanday fazilatlar egasi bo'lishi kerak? Dirijyor va orkestr o'rtasida «ko'zga ko'rinmas

aloqa» vujudga kelishi uchun zarur bo'ladigan intellektual, badiiy-ijodiy, professional va insoniy fazilatlarning ko'pqirrali majmuasi nimalardan tarkib topadi?

Bu avvalo — keng ko'lamli musiqiy bilimlardir. Dirijyor ko'p musiqiy asarlar — ularning shakli, turli davrlarga xos musiqiy tilning xususiyatlarini bilishi kerak. Orkestrning har bir musiqachisi qanday muammoga duch kelishi va uni bartaraf etish yo'lini tushunish uchun orkestrning har bir musiqa cholg'usini yaxshi bilishi shart. Dirijyor orkestr partiturasini erkin o'qiy olishi, musiqa tarixi soxasida keng bilim va dunyoqarashga ega bo'lishi kerak. Bundan tashqari, agar tartib bilan sanab o'tsak, «iste'dod» deb atashga o'rganganimiz — asosiy ifoda vositalariga kiruvchi musiqiy eshitish, xotira, temperament, tasavvur qilish qobiliyati, musiqiy shakl va ansambl hissi, urg'u sezgirligi, qo'llar va yuzning tabiiy harakatchanligi, bularning hammasi dirijyorga orkestr a'zolariga o'zining badiiy maqsadlarini yetkazishga yordam beruvchi vositalardir. Xuddi shu fazilatlar kabi, dirijyor qalbida doimo metroritm hissiyoti yashaydi. Bu hissiyot musiqaga shakl, hayot, harakat va rivojlanish beradi, Agar dirijyorda texnika iste'dodi bo'lsa, unda uning egiluvchan qo'llari va yuzining, ayniqsa ko'zlarining ma'nodor ifodasi bilan uyg'unlashsa, dirijyorning ajoyib va betakror «tili»ga aylanadi. U ana shu tilidan qanchalik unumli foydalansa, o'zining badiiy maqsadlariga shunchalik tez va aniq yetaladi. Agar dirijyorning texnikasi yomon bo'lsa, dirijyorga musiqaning nozik qochirimlarini, o'zgarishlarini ifoda etishga xalal beribgina qolmay, unga taktini bir maromda chalishga imkon ham bermaydi.

Ba'zi dirijyorlarning qo'l harakatlari erkin va plastik bo'lsada, ijrochilar ularni baribir tushunmaydilar. Buni shunday izohlash mumkin, ular o'zlarining chiroyli qo'l harakatlari bilan ma'no ifoda eta olmaydilar. Shu bois dirijyorga qo'l harakatlarning tashqi chiroyi emas, balki ularning ma'nodorligi va ishonitiruvchanligi muhim. Buning eng yaxshi isboti sifatida buyuk rus kompozitori Pyotr Chaykovskiyning ajoyib dirijyor Artur Nikish haqida quyidagi so'zlarini keltirish joiz: «Uning dirijyorligi, — deb yozadi P. I. Chaykovskiy, — Gans Fon Byulovning ta'sirchan va o'ziga xos usuliga mutlaqo o'xshamaydi, Fon Byulov qanchalik harakatchan, notinch va ko'zga tashlanuvchi harakatlari ta'sirchan bo'lsa, janob Nikish shunchalik xotirjam va nafis, ortiqcha harakatlardan xolidir. Shu bilan birga janob Nikish hayratlanarli darajada kuchli, hukmronlik tuyg'usiga to'liq va o'ta irodalidir. U bamisoli dirijyorlik qilayotgandek emas, balki qandaydir sirli ilhom ta'sirida harakatlanayotgandek, ohanglar og'ushida suzayotgandek tuyuladi kishiga. U diqqatni qo'p ham jalb qilavermaydi, chunki e'tiborni o'ziga tortmaslikka harakat qiladi. Vaholanki, orkestrning ulkan jamoasi, mahoratli ustaning qo'lidagi bir cholg'udek, uning hukmida ekanini, to'liq bo'ysunayotganini sezasiz. Orkestrni boshqarayotgan bu rahbar — 30 yoshlar chamasidagi rangpar, chaqnoq ko'zli yigit sehrli kuchga egadek tuyuladi. Bu kuch ta'sirida orkestr, goh minglab Iyerixon karnaylaridek gumburlaydi, goh kaptardek mayin ovoz chiqaradi, gohida esa sehrlab qo'yuvchi sirlilik og'ushiga sizni batamom bog'lab qo'yadi. Bularning barchasi tinglovchilar o'ziga bo'ysinuvchi orkestr ustida xotirjam hukmronlik qilayotgan bu

kichkinagina kapelmeysterga e'tibor ham bermaydigan tarzda amalga oshiriladi. Menimcha, bu — ideal!».

1.3. Uslublar, yangi milliy musiqa maktablarning paydo bo'lishi va rivojlanishi

Barokko davrida - Kavaljeri, Monteverdi, Ramo, Gendel, Pyorsel ijodi barchaga ma'lum bo'ldi. I.S.Bax ijodiy izlanishlari yuksaklarga ko'tarildi..

Klassitsizm davrida - Gaydn, Motsart, Betxoven ijodi jahonga tanildi. Romantizm davrining ijodkorlari - Shopen, Shuman, Shubert, List ijodi ravnaq topdi. Impressionizm davrining eng ulug', barchaga ma'qul ijodkorlari Debyussi va Ravel bo'ldi.

Ekspressionizm davrida - K.Penderetskiy, G.Maler, R.Shtraus ijod qilishdi. Arnold Shyonberg rahbarlik qilgan Yangi Vena maktabi tashkil topdi. Bular, A.Shyonberg (rahbar), A.Berg va A.Veberndir. O'z ijodini kechki romantizm davriga yaqin bo'lgan asarlarni yaratishdan boshlagan A.Shyonberg romantik idealni rad etish orqali xavf-xatar hissi, atrof-muhitga nisbatan qo'rqinch, umidsizlik va ishonchsizlik ruhi bilan yo'g'rilgan badiiy-g'oyaviy obrazni ifoda etishga kirishdi...

XX asrning 1-choragidan boshlab jahon musiqa san'ati ham barcha san'atlar qatorida dunyo miqyosida bo'layotgan siyosiy tortishuvlar asnosida o'zgarishlarga yuz tutdi. Zamonaviy musiqa – avangard musiqa sifatida bosqichma-bosqich rivojlanish pog'onalarini boshdan kechirdi. Yangi kompozitorlik texnologiyalari, uslublari, yangi milliy musiqa maktablarning paydo bo'lishi va rivojlanishi kuzatildi. Natijada, hozirgi zamonda vujudga kelgan, endi biz biladigan yangi gibrat janrlar, yangicha shakl va uslublarda yaratilgan asarlar meros bo'lib qoldi. XXI asrda ham avangard musiqa yo'nalishida ijod qilayotgan ko'plab yangi avlod kompozitorlar bu ishlarni yuqori darajada davom ettirishmoqda.

XX asr musiqasida shakl va uslublar xilma-xilligi, uslublar plyuralizmi, musiqiy til evolyusiyasi va uning shakl hosil qilish mexanizmiga ta'siri kabi yangi tushunchalar ham paydo bo'ldi...

Dirijyor – katta bilim va tajribaga ega ijodkor, tashkilotchi va boshqaruvchi sifatida. Taniqli dirijyor Oskar Frid aytganidek, «eng nozik musiqiy tasavvurlarni ilg'ashga qodir yurak bilan tug'ilish kerak, ana shu tasavvurlarni g'oyalarga aylantirishga qodir aqlni tarbiyalash zarur, bu g'oyalarni orkestrga yetkazish uchun esa kuchli qo'lga ega bo'lish lozim». Mohir dirijyorning san'atini orkestrdan ajratib bo'lmaydi deganimizda, biz avvalo uning ijrochilar jamoasini ko'ptovushli va rang-barang yagona musiqa asbobi sifatida qabul qila olish qobiliyatini nazarda tutamiz. Ana shu yagona musiqiy asbob — tirik, o'ziga xos tarzda fikr yurituvchi, his qiluvchi va yaratuvchi ijodkor — musiqachilar guruhidan iborat ekanligini doimo esda tutish kerak. Orkestr jamoasiga uyg'unlashib ketish, butun vujudi ila u bilan nafas olish, kuylash, ijro etishga qodir bo'lmagan musiqachi mohir dirijyor bo'la olmaydi.

«Yaxshi xotira — dirijyorning asosiy va eng yaxshi fazilatlaridan biridir», — degan edi Sharl Myunsh. Bu borada Nikolay Anosov Balakirev bilan sodir boʻlgan voqeani misol qilib keltiradi: «Oʻz navbatida ajoyib pianinochi ham boʻlgan Balakirevning dirijyorlik fazilatlarini uning zamondoshlari boʻlgan bastakorlarning rus musiqa shinavandalari orasida ommaviylashuviga koʻp jixatdan koʻmaklashdi. Balakirev tomonidan M. I. Glinkaning «Ruslan va Lyudmila» operasini Pragada sahnalashtirilganligi ham bu borada katta ahamiyat kasb etdi. Bu postanovka bilan bogʻliq qiziqarli voqeani eslab oʻtmasdan iloj yoʻq. Premyera arafasida «Ruslan va Lyudmila» partiturasini gʻoyib boʻldi va umuman topilmadi. Biroq bu spektakl muvaffaqiyatiga zarracha putur yetkazmadi — Balakirev butun operani yoddan bilgani uchun bemalol oʻtkaza oldi.»

Dirijyor navo, xirgoyi va ritm hissiga ega boʻlishi lozim. Qachonlardir Vagner musiqiy jumlaning mantiqan xirgoyi qilib berishni bilmagan dirijyor, toʻgʻri tempo-ritmni ham topa olmasligini, musiqaning oʻzi esa uning uchun qandaydir mavhum, grammatika, arifmetika va gimnastika oʻrtasidagi qandaydir mujmal narsa ekanligini qayd etgandi. Bu juda toʻgʻri. Musiqiy asarning navosini his qilish — musiqaning goʻzalligini anglash va uning barcha nozik harakatlari plastikasini ilgʻash, asarning obrazlilik ruhiyati va uslubiga singib ketishning eng qisqa yoʻlidir. Aynan navoni his qilish orqali dirijyor yengil va tabiiy tarzda jamoaviy ijod jarayoniga singib ketadi. Dirijyorning obrazli tasavvuri kuchli boʻlishi ham juda muhim, negaki bitta musiqa turli insonlarda har xil tasavvurlarni vujudga keltiradi. ***Kompozitor yaratgan musiqa oʻzida mujassam etgan barcha narsalarni qanday qilib anglash va tasavvurda tiklash mumkin?*** Mana shunda dirijyorning ijodiy fantaziyasi va uning obrazli-shoirona fikrlash qobiliyati qoʻl keladi. Muallifga ishongan holda uning ketidan borar ekan, ijro etilayotgan asar gʻoyasiga tayanib, dirijyor oʻz tasavvurida uning mohiyatini tiklaydi, uni aniq obrazlar orqali koʻra oladi. ***Kompozitor uslubini yaxshi bilish, muallif gʻoyasini anglab yetish***, nihoyat yaxshi va nozik did, musiqachini asarga xos boʻlmagan mohiyatini tiqishtirishdan saqlaydi, musiqiy asar talqini tabiiy va haqqoniy boʻlishini taʼminlaydi.

«Ajoyib, yuksak darajada iqtidorli, xatto buyuk musiqachi — kompozitor, pianinochi, skripkachi yoki boshqa ijrochi boʻlish mumkin-u, isteʼdodning ilgʻash qiyin boʻlgan va faqat ayrim musiqachilarning dirijyor boʻla olishiga sabab boʻluvchi alohida fazilatlariga ega boʻlmaslik mumkin. Bunga misollar talaygina: xususan, Chaykovskiy, Taneyev, Debyussi, Rimskiy-Korsakov kabi bastakorlar, Izai, Venyavskiy, Kazane kabi ijrochilar va boshqalarni sanab oʻtish mumkin-ki, ularning ***kompozitorlik yoki ijrochilik mahoratini dirijyorlik sanʼati bilan taqqoslab boʻlmasligini*** koʻrishimiz mumkin. Shu bilan birga Vagner, Berlioz, Raxmaninov, Maler kabi ajoyib kompozitorlar, Byulov, Karlo Sekki kabi pianinochilar oʻzlarida alohida ***dirijyorlik qobiliyati boʻlgani uchun mohir dirijyor boʻla oldilar***», — deb yozgan edi Nikolay Anosov.

Dirijyorning vazifasi — orkestrni oʻz irodasiga boʻysundirgan holda barcha musiqachilarning musiqani yakdil his qilishini taʼminlash, ularni birlashtirib, yuzta turli shaxsdan oʻzining har bir harakatiga qarab ish tutuvchi yagona jamoa, organizm yaratishdan iborat. Bunda quvonchli ijod hayajoni, ijodkorga xos va uni sanʼatga

ruhlantiruvchi ko'tarinkilikni asabiylikdan farqlash joiz. Zero ijodiy hayajonda doimo o'zini tuta bilish, yaxshi kayfiyat, ijodga berilib, sho'ng'ib ketish hamroh bo'lsa, asabiylik o'ziga ishonmaslik, quyushqondan chiqib ketish kabi salbiy oqibatlariga olib keladi.

O'zini qo'lga ola bilish qobiliyati, bor mahoratni ishga solish, mavjud bilimlardan to'g'ri foydalanishning birinchi shartidir. Shu bois ijrochining ijodiy xarorati, ya'ni uning artistik temperamenti xususiyatlari va undan foydalana olish qobiliyati musiqa ijrochisiga ta'sir qilmay qolmaydi. Ijro jarayonida ana shu «ijodiy harorat chegaralari» juda aniq belgilanishi lozim. Haddan ziyod yuqori harorat asabiylashuvga, badiiy pulsning noaniq bo'lishiga, juda past harorat esa ijodiy jarayonning jonsizlanib, samarasiz bo'lishiga olib keladi. Bulardan birinchisi ijrochini ijodiy jihatdan o'zini qo'lga ola bilishdan maxrum qiladi, ikkinchisi esa hissiyotlarni yo'qqa chiqaradi.

Dirijyorning mahorati ijroni ifodalay bilishi, unga munosib harakat bilan silliq o'tadigan va aniq auftakt bera olishi bilan bog'liq. Cholg'ularning alohida guruhlari yoki butun orkestrga ijro ifodasini ko'rsatishdek muhim yana bir jihat musiqiy qurilmalar — epizod, jumla, turli melodik chiziqlarning boshlanishini ko'rsatishdir. Ijroni anglatuvchi qo'l harakati uchun oldin bo'ladigan auftakt kabi tabiatni juda aniq, faol, yorqin ko'rimli bo'lishi kerak. U boshqa qo'l harakatlaridan ajralib turishi lozim.

Zamonaviy dirijyorlik tili — yuz ifodasi va qo'l harakati tili sifatida insonning ko'p asrlik tajribasi bilan sinalgan muloqot vositasidan foydalanib, shakllangan. Qo'l harakati va yuz ifodasi tili hammaga tushunarli, serma'no va boydir. U darhol qaytariluvchi emotsional javobga sabab bo'ladi. Qo'l harakatlari katta hissiy — obrazli ifoda kuchiga ega: ular jaxldor yoki muloyim, so'roq yoki tasdiqlovchi, iltimos qiluvchi yoki rad etuvchi, da'vatkor yoki taklif qiluvchi, kutib oluvchi yoki hayratlanuvchi, ogohlantiruvchi yoki tahdid qiluvchi bo'lishi mumkin va xokazo. Ijro etilayotgan musiqaning obrazli — emotsional mohiyatiga qarab, u yoki bu ma'noli harakat tanlanadi.

Mimika — dirijyorning obrazli firklashi naqadar yorqin va aniqligini namoyon etuvchi omildir. U — ma'nodor qo'l harakatining doimiy hamrohidir. Zero, qo'l harakatiga hamroh bo'lgan nigoh uni ruhlantiribgina qolmay, uning ta'sirini kuchaytirib, birinchi navbatda bu harakat mo'ljallanganini ham bildiradi. Agar yuz ifodasiz bo'lsa, xatto eng aniq va nozik qo'l harakati ham kerakli badiiy ta'sirga ega bo'la olmaydi. Hattoki ba'zi hollarda mimika qo'l harakatini ortda qoldirib, asosiy ma'no kasb etadi.

«Ohang mazmunini oldindan ilg'ab, mag'zini chaqib, har bir musiqiy cholg'uning tovushini yaxshi tushunishga, qulog'ingni ularga xos pardalarni ajrata bilishga o'rgat», — Robert Shumanning bu o'g'itini har bir dirijyor doimo esda tutishi kerak. Nozik, yaxshi «sozlangan» tembral eshitish qobiliyati (tembralniy slux) dirijyor kasbida juda katta ahamiyat kasb etadi. U dirijyorni har bir ijrochining ijodiy sayi harakatini nafaqat ulardagi mahorat va iqtidordan, balki sozning muayyan imkoniyatlaridan kelib chiqib aniq va to'g'ri yo'naltira bilishga qodirlik darajasini ko'rsatadi. Shuni bilish qobiliyati o'ta muhim jihatlardan biridir.

O‘z vaqtida Sharl Myunsh: «Agar dirijyor ichki hissiyot kuchiga, orkestr a‘zolari va tinglovchilarni sexrlab qo‘yishga qodir ohanraboga ega bo‘lmasa, unda xatto 15 yillik mehnat va o‘qish jarayoni ham insonning dirijyor bo‘lishiga yordam bera olmaydi», — deya e‘tirof etganda mutlaqo haq edi.

Dirijyor ijro etilayotgan *kompozitor asarini juda yaxshi bilishi, nota materialini yaxshi yodlab va o‘rganib olishi* kerak. Biroq, kompozitorning badiiy maslagi va maqsadlarini tushunib, ochib berish uchun uning nota yozuvi zamirida yotgan *tub ma‘noni chuqur anglashi* lozim.

Asarni ko‘z bilan o‘rganish maqsadga muvofiq emas, uni ichki eshitish qobiliyati bilan idrok qilish, his etish va urg‘u bera bilish kerak. «Partiturani ijro etishdan oldin uni ichki hissiyot bilan o‘rganuvchi va orkestr repetitsiyasi boshlanguncha tinglanadigan narsani aniq biluvchi dirijyor — juda chuqur ijodiy hodisadir. Zero, bunday dirijyor musiqani ijodiy tafakkur yoki fikr sifatida namoyon etadi, u dirijyorlik texnikasini puxta o‘zlashtirgan bo‘ladi. Dirijyorlik texnikasi esa, mohiyati, ijrochilar jamoasiga ma‘lum tashqi belgilar orqali o‘zining niyatlari va maqsadlarini yetkazish va ularda o‘zinkidek hissiyotlar uyg‘otishdan iborat», — deya ta‘kidlaganda yanglishmagan edi B. V. Asafev. Pultda turgan dirijyorning o‘zini tutishi, qo‘l harakati, yuz ifodasi, ko‘z nigohining ma‘nodorligi, tabiiyligi yoki aksinchalik — bularning barchasi ijrochilar jamoasi tomonidan ajoyib sezgirlik va aniqlik bilan qabul qilinadi. Bularning barisi dirijyorning ijrochilarga tashqi ta‘sir vositalari — uning texnikasi va tom ma‘noda chegarasiz bo‘lgan ifoda imkoniyatlarini tashkil qiladi.

1.4. San‘at turlarida avangardizm oqimining paydo bo‘lishi. Musiqada “modernizm” tushunchasining paydo bo‘lishi, tarixiy va turli innovatsion an‘analarning vujudga kelishi.

XX asrning 1-choragidan boshlab jahon musiqa san‘ati ham barcha san‘atlar qatorida dunyo miqyosida bo‘layotgan siyosiy tortishuvlar asnosida o‘zgarishlarga yuz tutdi. Zamonaviy musiqa – avangard musiqa sifatida bosqichma-bosqich rivojlanish pog‘onalarini boshdan kechirdi. Yangi kompozitorlik texnologiyalari, uslublari, yangi milliy musiqa maktablarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi kuzatildi. Natijada, hozirgi zamonda vujudga kelgan, endi biz biladigan yangi gibril janrlar, yangicha shakl va uslublarda yaratilgan asarlar meros bo‘lib qoldi. XXI asrda ham avangard musiqa yo‘nalishida ijod qilayotgan ko‘plab yangi avlod kompozitorlar bu ishlarni yuqori darajada davom ettirishmoqda.

XX va XXI asrlar musiqasida shakl va uslublar xilma-xilligi, uslublar plyuralizmi, musiqiy til evolyusiyasi va uning shakl hosil qilish mexanizmiga ta‘siri kabi yangi tushunchalar ham paydo bo‘ldi...

Bugungi kun mutaxassis-o‘qituvchisining keng dunyoqarashi, axborot boyligi, zamonaviy musiqada kechayotgan jarayonlarni muntazam kuzatishi bilan, dunyo xalqlarining ma‘naviy - madaniy hayotida zamonaviy musiqaning tutgan o‘rnini tushungan holda faoliyat olib borishi davr talabi bo‘lib qoldi.

Demak, asosiy maqsad - tinglovchilar zamonaviy musiqani tushunishi, XX asr musiqasida vujudga kelgan shakl va uslublarni anglash bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishdir. XX asrda jahon musiqa san'atida paydo bo'lgan - Avangardizm oqimiga yondoshgan Chet ellar, O'zbekiston kompozitorlarining hayoti va ijodi, vujudga kelgan shakl va uslublarni haqida bilimlarga ega bo'lish va ular haqida fikr-mulohaza yurita olishimiz lozim. Avangard musiqa paydo bo'lishiga sababchi bo'lgan Arnold Shyonberg nomini hamma bilishi kerak.

Arnold Shyonberg hayoti va ijodi yaratgan asarlari misolida, deb gap boshlashimizda ma'no bor, albatta. Dodekofoniya - musiqa yaratish metodi Y.Xauer va A.Shyonberg izlanishlarida shakllandi. Arnold Shyonbergning turli davrlarda dunyoqarashi o'zgarib borishi, uning asarlarida ham o'z aksini topgan. **Musiqada "modernizm" tushunchasining** paydo bo'lishi, tarixiy va turli innovatsion an'analarning vujudga kelishi boshqa san'at turlari kabi musiqa san'atida ham kuzatildi. Avstriya kompozitori va dirijyori Gustav Maler va rus kompozitori Aleksandr Skryabin ijodiy izlanishlarining Yevropa va AQSH kompozitorlari ijodiga katta ta'sir ko'rsatdi.

XX asr musiqa san'atidagi oqimlarning janr, shakl va uslubga ta'siri haqida nimalarni bilishimiz kerak... (dodekofoniya, sonorika, puantilizm, aleatorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari mavjud).

Arnold Shyonberg – dodekofoniya, ya'ni 12 tonli musiqa yoki seriya, deb nomlanadigan kompozitsiya uslubining klassik namunasini yaratgan kompozitor ekanligini butun dunyo tan olgan. Buni amaliy mashg'ulotlarda tegishli asarlardan parchalardan bilib olamiz...

Avangardizm bu – XX asrning 1-choragida paydo bo'lgan zamonaviy musiqaning yangi oqimi ekanligi barchaga ma'lum bo'lib, XX asr o'rtalarida taraqqiy topdi. Uni tushunish uchun zamonaviy musiqa yaratgan kompozitorlar: Penderetskiy, Shchedrin, Shnitke va boshqalarning hayoti va ijodi bilan yaqindan tanishish lozim. Musiqa san'atining an'anaviy uslub va janrlarini in'kor etib, XX asrda turli kompozitorlik oqimlari paydo bo'ldi va jahon musiqasining klassik

ko‘rinishlari tubdan o‘zgarishiga asos bo‘ldi. Bizga yaqin va tushunarli bo‘lgan rus musiqasida ham birinchi va ikkinchi avangard davrlari kuzatildi....

Gibrit janrlar paydo bo‘ldi. Konsert — simfoniya, simfoniya —maqom, violonchel, bayan va kamer orkestr uchun partita, simfonik orkestr, 4 ta elektrogitara va djaz — grupp uchun konsert kabi janrlar aralashmalari — odatda turli g‘oyalar, madaniyatning turli xil qatlamlarining to‘qnashuvi sifatida namoyon bo‘ladi. Ba’zi bir xollarda ular janrlar sintezini yaratishadi: simfoniya — memorial, aralashma (gibrid) va bu garmonik natijaga olib keladi.

Janriy eksperimentlar natijasida stilizatsiya, polistilistika, individual uslublar kabi tushunchalari paydo bo‘ldi. Endi shu bildirilgan fikrlar bilan bog‘liq musiqa namunalarini amaliy mashg‘ulotlarda tinglash joiz.

XXI asr kompozitorlik (kompozitorlik) san‘atida ham atom asri hisoblanmish – XX asrda, davr taqozosi bilan o‘z-o‘zidan paydo bo‘lgan seriyaviy musiqa, sonorika, aleatorika, polistilistika, minimalizm, postminimalizm, postmodernizm, neoklassitsizm, elektron musiqa kabi turli musiqa yaratishning turli uslublari yanada rivoj topdi. Bular aynan kompozitorlik san‘atida zamonaviy tendensiyalarning bilvosita shakllanishiga, klassifikatsiya qilinishiga olib keldi.

Kompozitorlik o‘zining XX asrdagi evolyusiyasi jarayonida xalq musiqasidan tortib, to elektron musiqagacha taraqqiy etdi. 21-asrda yana qaytib xalq musiqasiga qaytish omillarining vujudga keltirmoqda. Temperatsiyalangan sozdan qaytish, o‘rta asr musiqa ladlariga qaytish tendensiyasining yuzaga kelishi ham endi-endi kuzatilmogda. Shu bilan birga xalq cholg‘ulariga murojaat, xalq cholg‘ularida yangi ifoda vositalarining namoyon bo‘lishi zamonaviy uslublarda ijod qilayotgan milliy kompozitorlik maktablari vakillariga novatorlik ishlarini amalga oshirishlariga turtki bo‘lmoqda. Yangi tembr, yangi musiqiy cholg‘ularning kashf etilishi o‘z-o‘zidan ijodiy izlanishlar natijasida ro‘yobga chiqmoqda.

Cholg‘ulashtirish san‘atida ham “zamonaviy nota grafikasi” tushunchasi paydo bo‘lib, hamma uchun tushunarli bo‘ladigan belgilar klassifikatsiyasi takomillashayapti. O‘rta asr musiqa ladlariga ehtiyojning oshishi tufayli yangi zamonaviy nota grafikasining vujudga kelishi asosli ta‘riflanmogda. Zamonaviy musiqaning zamonaviy nota grafikasida aks ettirilishi, klassiq notagrafiya tarafdorlari tomonidan ham qabul qilinib, asta-sekin ijodiy izlanishlar amaliyotiga kiritilmogda. Ifoda vositalarini aks ettiruvchi belgilarning ijodkorlar tomonidan individual holda tizimlashtirilishi, axborot makonida tez sur‘atlarda muhokamada bo‘lib, boshqalar tomonidan ham ijodiy jarayonlarga tadbiiq etilmogda va yangi avlod musiqachilari tomonidan ham o‘zlashtirilayapti.

Penderetskiy, Kshishtof (Penderecki, Krzysztof) 1933 yilda tug‘ilgan, polshp musiqiy avangardining yorqin vakili. Uning musiqasi haqida quyidagicha ta‘rif keng tarqalgan: “...musiqasi tonlardan emas, balki tovushlardan tashkil topgan”. Penderetskiy o‘z odiga tovush unsurlarini noananaviy yo‘l bilan kengaytirish va ular tinglovchiga emotsional ta‘siriga erishishni maqsad qilgan. Asarlarida kutilmaganda xushtak chalishlar, xayqiriq-baqiriqlar, pichirlashlar kabi tovush effektlarini qo‘lly boshlagan. Torli cholg‘ularga chertish, ishqalash kabilarni ham ustalik bilan kiritgan.

K.Penderetskiyga mashhurlik 1966 yilda – Xirosima qurbonlariga “Yig‘i” deb nomlangan asaridan keyin keldi.

Shedrin, Rodion Konstantinovich 1932 yilda tug‘ilgan, rus kompozitori. Ham kompozitor, ham pianinochi sifatida tez mashhur bo‘lib ketdi. Teatr uchun yaratgan asarlari - balet “Konek-Gorbunok” (1960), Karmen-syuita (1967), operasi “Ne tolko lyubov” (1961) kabilar Moskvadagi Katta teatrda sahnalashtirilgan. Rus folklor ohanglariga asoslangan Fortepiano uchun “Ozorniye chastushki” (1963) nomli konserti,

Baletlaridan – “Anna Karenina” (1972), “Chayka” (1980), “Dama s sobachkoy” (1986), opera “Mertviye dushi” (1977) yanada shuhrat cho‘qqisiga ko‘tarilishiga sabab bo‘ldi. Uning yutug‘i musiqiy avangard oqimi texnikasini ustalik, nozik mohirlik bilan asarlariga singdirgani sabab bo‘ldi. Kompozitor o‘z izlanishlarini “so‘ng-avangard” metodi deb ta’riflab, “eklektik” uslub nomini beradi.

Shnitke, Alfred Garriyevich 1934–1998 yillarda yashab ijod qilgan zamonaviy mashhur rus kompozitoridir. Asarlari orasida opera, balet, simfoniya, kamer va xor musiqasi janrlariga mansub opuslarni uchratish mumkin. Teatr va kino uchun ko‘plab musiqa yozgan. 1990 yil muntazam Germaniyada yashagan.

1.5. Uslublar plyuralizmi. Musiqiy til evolyusiyasi va uning shakl, musiqiy obraz hosil qilish mexanizmiga ta’siri.

XX asr ikkinchi yarmida juda keng tarqalgan musiqiy faoliyatning turi ko‘puslubiylik (polistilistika) rivojlandi. Bu - uslub plyuralizm vaziyatini madaniy hayotdan bir badiiy asarning matniga ko‘chirishdir. Buyuk burilish davri albatta yangi san’atning ko‘p sonli deklaratsiyalarini keltirib chiqardi. Ular o‘tmish bilan aloqalarini uzganliklarini e’tirof etdilar. An’ana, kanonga bo‘lgan munosabat teskari tomonga o‘zgarib, birlamchi bo‘lib eksperiment oldinga chiqadi. Bu jarayon XIX asrning oxirgi yillarida boshlanib: simvolizm, impressionizm — ular yangi san’atning boshlovchilari edi. Xuddi shu vaqtda «san’atning ichini bo‘shatishdan bosh tortish», «badiiy matndan muallifning intim muammolarini olib tashlash» kabi shiorlar oldinga chiqdi.

Badiiy fikr hodisa va xissiyotlarni tavsiflashning xayoliy yoki epik ko‘rinishlariga murojaat qiladi. Ana shunday zaminda xam fol’klorizm, xam neoklassitsizmning yo‘nalishlari bo‘lgan — neobarokko, afsona ijodiyoti, urbanizm, fovizm paydo bo‘ladi.

Musiqiy yozuvdagi burilish musiqiy vositalar ifoda bo‘yoqlarini boshqatdan ko‘rib chiqish yo‘lidan borardi.

Agar mumtoz matn asosini kuy va garmoniya tashkil etgan bo‘lsa, yangi musiqiy tilda faktura, tembr, dinamika, artikulyatsiya va agogikaning roli kuchaydi. Melos bilan bog‘liq bo‘lmagan ritmning mustaqil funksiyasi o‘sib boradi. Bunday qayta ko‘rib chiqish ladogarmonik yangiliklar asosida bajarilib, avvalambor, dissonansni bo‘shatish (raskreposhat), garmoniyaning ladlar tovushqatori 12 tonligini major — minorli markazlashgan funkcionallikdan voz kechishdan

boshlandi. Mumtoz garmoniyaning qudratli tashkiliy imkoniyatlari boshqa tashkiliy omillarga joy bo'shatib berishga majbur bo'ldi. Bunga yozuv texnikalarini misol qilish mumkin. Bu texnikalarning turli xil bo'lishlariga qaramay, ularning kesishish nuqtalari va tekis qutblashish tizimlari sezilib turadi. Bu texnikalarning hammasida intonatsion — melodik boshlanish rolining kamayishini ta'kidlash lozim. Uning o'rniga fonizm yoki ratsional tashkilotchilik rolining o'sishi bilan to'ldirildi. Hamma texnikalarni qarama — qarshilik ko'rinishida ifodalash mumkin: seriyaliylik — aleatorika, puantilizm — sonoristika, elektron — konkret musiqa, algoritmik — stoxastik musiqa. Vaziyatning qizikligi (paradoksalnost) shundaki, ma'lum bir texnika tarafdorlari individuallashtirishga intilishib, ammo individual yagonalikka erisha olmadilar. Bu musiqani tashkil qilish intonatsion-mazmuniy qatlamini yo'qligidan kelib chiqadi. Butun keyingi musiqa tarixi bu vaziyatdan chiqib ketish yo'lini izlashga, musiqiy ifodaviylik bo'yoqlarini kengaytirishga olib keldi.

Turli xil davrlarda janr musiqa ma'nosini tushunish uchun yo'l boshlovchi bo'lib, tinglanayotgan asarni to'g'ri tushunishni ta'minlagan. Buriqish, klassitsizm qonuniyatlarining inqirozi davrida muallif tomonidan oldiga qo'ygan vazifalarini konkretlashtirishi ayniqsa, qadrlidir. XX asr musiqiy asarlarida janrlarning o'zaro aloqasi ahamiyatli ravishda kengaydi.

XX asr san'atining o'ziga xos tomoni shundaki, unda bir butun uslubiy asosi yo'q. Ijod qiluvchi bir usulga asoslanib o'z usuli tamoyillarini qura olmaydi. Shuning uchun musik.ada novatorlik yozuvining atonallik, nomavzuilik, nomantiqlik kabi tavsiflari juda uzoq saqlanib keldi. Buning natijasida musiqiy til eski tizimini yangilashga bo'lgan xarakter ko'rinmadi.

Professional yozuvdagi bunday burilish to'g'ridir. Bu falsafa va musiqiy estetika olam va san'atni bilishning mumtoz nazariyasi o'z imkoniyatlarini tugatdi. Romantizm mumtoz logika asoslari bilan uzilmagan holda uni yangilab, uning imkoniyatlarini ichidan kengaytirdi. Ammo XIX asrning oxiriga kelib, bu qudratli konsepsiya yangi konsepsiyaga yo'l bo'shatib berishga majbur bo'ldi.

Fikrlashning klassik — romantik tizimidan voz kechish bu yo'nalishlarning janrli konsepsiyasidan xam voz kechishga olib keldi. Janr hosil bo'lishda aralash janr asosiy tamoyilga aylandi. Bunda turli janrlarning aralashishi har xil bo'lib, ularning hosil bo'lishi bir — biridan ancha farq qilardi. Konkret janr belgilaridan voz kechish sezilarli bo'lib, ularni janrli - neytral nomlanishlar bilan almashtirildi. Masalan: «musiqa»ga qo'shimcha to'ldirishlar va aniqlashlar kiritildi — « ... uchun musiqa», « ...da musiqa». Xuddi shu kabi improvizatsiya, kadensiya tushunchalarini xam keltirish mumkin. Ularning hammasi dasturli bo'lmagan holda asarning eksperimentli xarakterini ta'kidlaydi. Bu yerda eksperiment ijrochilar guruhiga, ma'lum bir usulga yangi nazar bilan qarashda, birlashtirib bo'lmaydigan narsalarni birlashtirishda namoyon bo'ladi.

Ko'p hollarda bunday eksperimentlar o'tkazish tanlangan janrni usullashtirishda yoki mavjud janr bilan munozarada namoyon bo'ladi. Bu xususda L.Polovkinning ijodi qiziqarlidir («24 ta postlyudiyalar», noktyurnlar or. 15 va b.).

XIX asrda janrlilik (janrovost) asar matnida ihtiboslash (sitirovaniye) yoki janrli umumlashtirish sifatida ishlatilgan bo'lsa, XX asrga kelib u yangi vazifalarni o'zlashtirdi — janrni soddalashtirish (utirovaniye), grotesk va ma'noni butunlay teskari ravishda o'zgartirish. Tarixiy xotira janri xam paydo bo'lib, ko'p xollarda u ko'p qatlamli, janrning uzoq tarixiy o'tmishini ochib beruvchi ko'rinishida edi.

Butun asr davomida uslub muammolarining roli o'sib bordi. Mumtoz-romantik tizimining universalligidan voz kechib, kompozitorlar xar bir tajribalarida tovush natijalari organikasi zaruriyatiga yetishish kabi masalaga to'qnashib keldilar. Bu borada uslub kategoriyasining ahamiyati kuchayadi. YA'ni ish tamoyilini tanlash, kasbning ma'lum qonunlari bo'yicha musika yaratish xaqida gap borayapti. Bu borada birinchilardan bo'lib yorqin iste'dod egasi I.Stravinskiyni eslash kerak. Stravinskiy xar doim o'z kasbining ustasi bo'lishni yoklab, xis — tuyg'ularni keyinroqqa surardi. Bu o'z badiiy maqsadlari bilan farqlanuvchi ko'pgina kompozitorlarning ish uslubi edi; Prokofyev, Shyonberg, Vebern, Pulenk va boshqalar.

Ana shunday ijodiy asosda uslublar plyuralizmi va uslublashtirish yuzaga keldi, u esa begona, ko'p xollarda juda teskari, uzoq uslublar modellari bilan ishlash, «musiqa yaratish» edi. Bunda albatta tarixiy dialog: o'zinniki — begonaniki bo'lishi lozim edi. Bundan tashqari bunday uslublashtirishga til va janr ham qo'shildirdi.

Matnda uslublar to'qnashuvi aniq bir dramaturgik g'oya bor vaqtdagina badiiy mazmunga ega bo'lishi mumkin, aks holda bu bema'no eklektikaga olib keladi. Ko'puslubiylik odatda «uslub yordamida umumlashtirish»ning timsoliy vositasiga aylanadi. Ko'puslubiylik musiqiy asar mazmuni haqidagi tasavvurlarni o'zgartiradi: musiqa, uning tarixi, musiqiylikning qadr — qimmat va musiqiylikning turli xil ko'rinishlarining bema'noligi mazmunga baholash va kulturologik ko'rinish beradi (Shnitke).

Uslub bilan ishlashning navbatdagi bosqichi - karama-qarshilik emas, balki — turli xil janrlarni qo'shishdan iboratdir. Ular aniq bo'lmagan xissiyotlarni uyg'otadi, ramzilikni (simvolika) matnga kiritib, unga ma'noli xajm ko'rinishini beradi (misol – D. Shostakovich ijodining oxirgi yillari, D. Ligeti ijodi).

O'zbekiston kompozitorlari – To'liqin Qurbonov, Feliks Yanov-Yanovskiy, Mustafu Bafoyev, Mirhalil Maxmudov, Avaz Mansurov, Dmitriy Yanov-Yanovskiy, A.Kim va boshqalar ijodida avangard musiqaning shakl va uslublaridan unumli foydalanilganini kuzatishimiz mumkin.

Hurmatli tinglovchilar, hozir musiqashunos olim Axmed Xamidovich Jabborovning “O'zbekiston kompozitorlari va musiqashunoslari” deb nomlangan kitobdan yuqorida nomlari keltirilgan O'zbekiston kompozitorlarining hayoti va ijodiy faoliyatini aks ettiruvchi sahifalarni o'qiymiz... (kitobning zarur sahifalari o'qiladi, shu bilan birga O'zbekiston kompozitorlari ijodi lo'nda ta'riflangan “Tarqatma material № 9” bilan tanishiladi). O'zbekiston kompozitorlari ham o'zlarining ayrim asarlarida avangard oqimiga yondoshganliklari xususidagi fikr-mulohazalar bilan o'rtoqlashamiz... (namuna sifatida amaliy mashg'ulotlarning birida kompozitor Avaz Mansurovning “Moziydan sado” poema-fantaziyasi

partiturası bilan yaqından tanishtiriladi, har bir tinglovchi o‘zi varoqlab ko‘radi). O‘zbekiston kompozitorlari musiqiy kompozitsiyaning zamonaviy uslublaridan foydalanganliklari bilan birga milliylikka katta va jiddiy e‘tibor qaratib qalam tebratganligi sezilib turibdi (fikrlar aniq asarlar misolida uqtiriladi).

O‘zbekiston kompozitorlari ijodida shakl va uslub muammosi haqida juda ko‘p fikr va mulohazalar o‘z paytida bildirilgan. Turli Simpoziumlar, festivallar, konferensiyalarda musiqa ilmi olimlari asosli tahlillar bilan chiqishlar qilishganligi barchamizga ma‘lum. O‘zbekistonda zamonaviy musiqa paydo bo‘lishi, rivojlanishi, tendensiyalarni yoritib bergan olimlarimizning bir talay monografiyalari, darslik va o‘quv qo‘llanmalari. Maqolalar to‘plamlari chop etilgan (Kompozitor va folklor; Sharq va G‘arb musiqasining integratsiyasi mavzulariga bag‘ishlangan manbalar bilan tinglovchilar tanishtiriladi...).

O‘zbekiston kompozitorlari:

To‘lqin Qurbonov – 1936-2002 yillarda yashab ijod qilgan, musiqa san‘atining turli janrlarida ko‘plab asarlar yaratgan kompozitordir. Zamonaviy musiqa shakl va uslublaridan foydalanib yozgan bir talay asarlari orasida – “Musıqa”, damli va zarbli cholg‘ular ansambli uchun (1978), “Rechitativ”, truba, valtorna, trombon va litavralar uchun (1984) deb nomlanganlari Xalqaro festivallar konsert dasturlarida ijro etilib, milliylikka yo‘g‘rilgan, zamonaviy musiqiy til bilan yozilgan ijod namunasi sifatida olqishlarga sazovor bo‘lgan.

Feliks Yanov-Yanovskiy – 1934 yil 28 may kuni tavallud topgan, musiqa san‘atining barcha janrlarida barakali ijod qilayotgan, sermahsulligi bilan hammaga o‘rnak bo‘layotgan kompozitor. Barcha asarlarida zamonaviy ohang va uslub ufurib turganini eshituvchi darhol anglab oladi. Ayniqsa, avangard musiqa texnikasiga asoslanib yozgan – “Budet laskoviy dojd” multfilmiga musiqa (rejissyor N.To‘laxodjayeov, 1984), “Veld” kinofilmiga musiqa (rejissyor N.To‘laxodjayeov, 1987), “ECHO”, klarnet, fagot, kornet a-piston, skripka, violonchel va zarbli cholg‘ular uchun (1999) kabi, va yana ko‘plab asarlari xalqaro miqyosda e‘tirof etilgan.

Mustafo Bafoyev – 1946 yil 10 noyabrda tug‘ilgan, bugungi kunda yashab ijod qilayotgan, o‘zining turli janrlarda yaratgan asarlari bilan elu yurt og‘ziga tushgan, chet ellarda ham ijod namunalari ijro etilayotgan, olqishlarga sazovor bo‘layotgan, o‘zining original musiqiy ohangiga, uslubiga ega kompozitordir. Uning yuzlab asarlari orasida zamonaviy musiqa shakl va uslublariga tayanib yozgan bir talay asarlari bor, “Buyuk ipak yo‘li” balet-tomoshasi (A.Sharipova librettosi, 1996), “Buxoracha konsert”, violonchel va milliy cholg‘ular uchun (1999) kabi opuslarini ham suyub tinglash mumkin.

Mirhalil Maxmudov – 1947 yil 2 yanvar kuni tug‘ilgan, musiqaning turli janrlarida, ayniqsa kino musiqasida ko‘plab asarlar yaratayotgan, asarlari bilan nomi ulug‘langan kompozitordir. Juda yoshligidan zamonaviy musiqiy tilni, uslubni asarlariga, ayniqsa simfonik musiqaga kiritgan ilg‘or ijodkordir. 1972 yilda yaratgan “Navo” simfoniyasi katta miqyosda shov-shuv bo‘lishiga ham zamonaviy uslublarga tayanib ijod qilgani bo‘lgan, deb ishonch bilan ta’kidlash mumkin.

Avaz Mansurov – 1957 yil 2 noyabrda tug‘ilgan, musiqa san’atining barcha janrlarida ijod qilayotgan, ayniqsa bolalar qo‘shiqlari o‘z paytida unga shuhrat keltirgan kompozitordir. Uning bir qator asarlari chet ellarda ham ijro etilib, musiqa shinavandalarining olqishlariga sazovor bo‘lgan. “Sharq afsonasi” bir aktli baleti (1983), “Moziydan sado” poema-fantaziyasi (2001) kabi bir nechta asarlari avangard musiqa, ya’ni zamonaviy musiqa uslublariga tayanib yaratilgan. “Moziydan sado” asosida kinorejissyor E.Davidov musiqali film ham olgan (“O‘zbektelefilm”, 2005).

Dmitriy Yanov-Yanovskiy – 1963 yil 24 aprelda tug‘ilgan, musiqa san’atining turli janrlarida ijod qilayotgan kompozitor, ayniqsa teatr va kino musiqasi, kamercholg‘u va musiqa musiqasi uning asarlari orasida asosiy o‘rin tutadi. O‘zbekistonda turli yillarda bo‘lib o‘tgan “Ilxom – XX” zamonaviy musiqasi festivallarining tashkilotchisidir. U o‘z ijodi bilan ko‘plab bugungi yosh kompozitorlarni orqasidan ergashtira oldi. Barcha asarlari zamonaviy uslubda yaratilgan. Uning nomi chet ellarda ham mashhur.

XX asr — bu Yevropacha bo‘lmagan milliy madaniyatlar kompozitorlik ijod yo‘llarining boshlanish asridir. Milliy yozuv meyorlarini ishlab chiqishda yangi milliy kompozitorlik maktablari o‘z badiiy tajribalarigagina emas, balki boshqa xalqlarning kompozitsiya san’ati sohasida erishgan yutuqlariga xam tayanadilar. Bunda ular o‘z ruxlari va milliy musiqiy madaniyatlari intonatsion ruxiga yaqin bo‘lganlarini tanlab oladilar. Bunday maktablarning har biri kompozitsiya tili meyorlarini, garmoniya, polifoniya qonunlarini, ularning milliy musiqaning o‘ziga xosligiga ko‘ra modifikatsiyalarini o‘zlashtirishdan tortib, to turli janrlarda yozilgan to‘la qonli va rivojlangan asarlarni yaratishgacha bo‘lgan yo‘lni bosib o‘tadilar. Bu yaratilgan asarlarda milliy, o‘ziga xos mavzuiylik o‘z tabiatiga xos bo‘lgan rivojlanishga ega bo‘lib, u mantiqli va mazmunan ishonarli kompozitsiya ko‘rinishini olgandir. Va nixoyat, to‘plangan tajriba asosida milliy usulning individual ko‘rinishlari shakllanadi. Bu bosqichlarning hammasida mustaqil madaniyatlarning ixtiyoriy shakldagi dialoglari bo‘lishi mumkin: ularning qo‘shilishi, sintezidan to usullarning dialogi yoki polilogigacha va janrdan chetga chiqmagan holdan to oldiga qo‘yilgan maqsad ta’sirida umumlashtirish va transformatsiyagacha.

Milliy madaniyatdan chetga chiqk.anda ham Yevropacha bo‘lmagan tajribadan foydalanish chegaralanmaganidir. Xususan bu hol Yevropa musiqasini milliy koloritni boshqatdan tashkil etmagan xolda musiqiy til bo‘yoqlarining kengayishi va yangilanishiga olib keldi (O.Messian, djazning garmoniyaga ta’siri, G.Kanchellining meditatif simfonizmi).

Zamonaviy dirijyorlik san’ati maktablari.

Yevropada birinchilardan bo‘lib bu kasbni ma’lum dirijyorlik qobiliyatiga ega bo‘lgan *ijrochi-musiqachilar yoki kompozitorlar* mahorat cho‘qqisiga olib chiqdilar. Bu o‘rinda *Lyulli, Glyuk, Motsart, Mendelson, Shpor, Veber, Rixard Shtraus, Vagner, Berlioz, F. List, G. Maler va boshqalar* nomlarini sanab o‘tish mumkin. Nomlari keltirilgan dirijyorlarning barchasi bu kasb bilan o‘zlarining

boshqa mutaxassisliklari — kompozitsiya, skripka chalish va xokazo bilan bir vaqtda, parallel ravishda shug‘ullanganlar.

Rossiya va Amerikada professional dirijyorlar tayyorlash tizimi va ularning mazmuni boshqa maktablardan farqlanib turadi. San‘at — bu insonga xos shunday faoliyat turiki, uning vositasida bir inson o‘z boshidan kechirayotgan hissiyotlarni tashqi belgilar orqali boshqalarga yetkazadi, ular esa bu hissiyotni o‘z qalblariga ko‘chiradilar, dildan xis etadilar». Bu e‘tirof dirijyorlik san‘atiga bevosita taalluqlidir. Bunda dirijyorning emotsional ta‘sir kuchi, uning boshqalarga hissiyotlarni yetkaza bilish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo u o‘z hissiyoti bilan orkestrni rom etishi, so‘ng esa u bilan birga tinglovchilarni sehrlab qo‘yishi darkor. Aynan emotsional ta‘sir ko‘rsata olish hususiyati ko‘p jihatdan dirijyorning iste‘dodi, uning artistlik mahorati va ishi sifatini belgilaydi. Boshqalarga o‘z hissiyotini yetkaza bilish qobiliyati dirijyor ijodining mustaqilligi, qolaversa — ilhom belgisidir. Tom ma‘nodagi ilhom — bu emotsional samimiylik, chuqur intellekt, san‘atkorona temperament, idrok, erkinlik va intizom, o‘zini boshqarish, yuksak mahorat, va nihoyat bu haqiqiy yorqin iste‘dod hamda aqliy mehnat demakdir. Shu o‘rinda ajoyib dirijyor A. M. Pazovskiyning «Dirijyor qaydlari» kitobidan Artur Toskanini haqidagi quyidagi mulohazalarni keltirish joiz:

«Shaxsan mening fikrimcha, Arturo Toskanini zamonamiz dirijyorlik san‘atining eng yuksak cho‘qqisiga erishgan insondir. Uning daholigi, ulkan iroda kuchi, romantik insonga xos individuallik va hissiyotchanligi, muallif matnini yorqin va o‘ziga xos tarzda o‘qiy bilishi, o‘zining artistlik qobiliyatini kompozitor shaxsiyati va musiqasi bilan uyg‘unlashtira olishi, bu musiqaning obrazlilikini yanada chuqurlashtirib, uning shaklini kamol toptirishdan iboratdir».

Shu bois dirijyorning o‘zi avvalo musiqiy asarning g‘oya va mohiyatini chuqur anglashi, shundan so‘nggina uni orkestrga yetkazib, musiqachilar uning maqsadlarini amalga oshirishlariga erishishi lozim. Dirijyor partiturasidagi unsiz nota belgilariga hayot ato etishi lozim. Bunda u musiqani to‘g‘ri talqin etishi zarur. O‘z ishini yaxshi bilmaydigan yoki iste‘dodsiz dirijyor tomoshabin oldida hattoki eng ajoyib musiqiy asarni ham barbod qilishi mumkin. Ayniqsa, asar yangi, xali ko‘pchilikka notanish asar bo‘lsa. Shuning uchun yangi asarni ijro etishda dirijyor juda ehtiyot bo‘lishi kerak. Chunki uni avval eshitmagan tinglovchi dirijyor xatolarini bastakorniki deb o‘ylashi mumkin.

Albatta, har qanday eng mahoratli, yuksak iqtidor sohibi bo‘lgan dirijyor ham yomon musiqani yaxshi qilolmaydi. Biroq musiqiy asarning noyob tomonlarini ochib berish, yoki muallif g‘oyasini buzib ko‘rsatgan holda, bunday hususiyatlarni yashirish — faqat dirijyorga bog‘liq. Shu bois Rimskiy-Korsakovning «Dirijyorlik — qorong‘u ish» degan iborasi qaysidir ma‘noda shu kungacha o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Garchi o‘sha paytlardayoq Rimskiy-Korsakovga javoban, Ippolitov-Ivanov «Bu ish faqat dirijyorlik texnikasi asoslari bilan tanish bo‘lmaganlargagina «Qorong‘u ekanligini» aytgan bo‘lsada, bunday asoslarni nazariy jihatdan ishlab chiqish ishi to‘liq yakunlangan deyish qiyin. Barcha musiqachilar kabi, dirijyor ham musiqaning elementar nazariyasini, solfedjio, garmoniya, polifoniya, musiqiy asarlar tahlilini yaxshi bilishi kerak. Shuningdek u

inson ovozi haqida umumiy ma'lumotlarga ega bo'lishi, cholg'ushunoslik, musiqa tarixi, estetika va boshqa kerakli sohalardan bohabar bo'lmog'i lozim. Dirijyor orkestr yoki xorga nisbatan rahbar, o'qituvchi, instruktor bo'lishini ham unutmasligi kerak. Bu mezonlar dirijyor hoh yosh, hoh qari, tajribali yoki o'z faoliyatini endi boshlayotgan bo'lsin — barchasiga barobar tegishlidir. Albatta, dirijyorlik tajribasini amaliy faoliyatsiz to'plab bo'lmaydi. Biroq, bu faoliyatdan oldin, ya'ni boshlovchi dirijyor orkestr yoki xor qarshisida turish huquqini qo'lga kiritguncha qilinishi lozim bo'lgan ishlar ko'p. Buning uchun endi faoliyat boshlayotgan dirijyor alohida qobiliyatga ega bo'lishi kerak, bu — o'ta muhimdir. Bundan tashqari u yaxshi musiqachi bo'lishi, ya'ni musiqiy madaniyat va bilimga ega bo'lishi lozim. Musiqa sadolarini yaxshi ilg'ash, ritm va temp hissi, musiqiy shakl va uslubni tushunish qobiliyati, musiqiy did, meyor hissi, musiqiy xotira, temperament va tasavvur kabi ijrochi-musiqachilarga xos xususiyatlardan tashqari dirijyor yana bir qator alohida jihatlarga ham ega bo'lishi darkor. Bu avvalo qo'llarning maqsadga muvofiq va ohista harakatlari hamda shunga yarasha yuz ifodasi yordamida orkestr yoki xor a'zolariga musiqiy asarning mohiyatini yetkaza olishdir. Bunda dirijyor o'zini nazorat qila bilishi, har qanday vaziyatda tezkor va ifodali bo'lishi lozim. Bularning bari dirijyorga musiqa asarlarini tinglovchi oldida ijro etilayotgan paytda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan og'ir vaziyatlardan muvaffaqiyat bilan chiqib ketishi uchun kerak bo'ladi. Dirijyorda tashabbuskorlik, qat'iyatlik, intizomlilik, tashkilotchilik iste'dodi uyg'unlashgan bo'lib, shu bilan birga jamoaga nisbatan hushmuomalalik, osoyishtalik va chuqur his eta bilish quvvati namoyon bo'lishi kerak. Orkestr yoki xor bilan yaxshi ishlash uchun dirijyor ziyrak va oqil pedagog-tarbiyachi bo'lishi lozim. Bunga qo'shimcha qilib shuni aytish mumkinki, mardlik, halollik va prinsipiiallik kabi xususiyatlarsiz, haqiqiy dirijyorni tasavvur qilib bo'lmaydi.

Repetitsiyalarda dirijyor orkestrni u yoki bu musiqiy asarni ijro etishga tayyorlaydi. Bunda har bir orkestr yoki xor jamoasi o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini hisobga olish zarur. Shu bois dirijyor oldida turgan vazifalar ko'p bo'ladi-yu, unga ajratilgan vaqt esa kam bo'ladi. Qisqa vaqt ichida orkestrga kerak bo'lgan hamma narsaga ulgurish lozim. Biroq, dirijyorning o'zi ham repetitsiyaga muxtojku, ayniqsa agar orkestr bilan yangi musiqiy asarni birinchi bor mashq qilayotgan bo'lsa. Agar dirijyor faqat orkestr uchun qayg'urib o'zi ustida ishlash haqida unutib qo'ysa, ya'ni o'zini nazorat qilishdan to'xtasa bu uning xatosidir. Agar dirijyor o'zi haqidagina o'ylab, orkestrni tashlab qo'ysa, undan-da noto'g'ri yo'l tutgan bo'ladi. Bordi-yu, dirijyor orkestr haqida o'ylamasa, o'zining dirijyorligi haqida unitib qo'ysa va faqat shunday bo'lishi kerakligi uchungina, majburan ishlasa yoki xotirasini sinash maqsadida yoddan dirijyorlik qilib, o'z harakatlarining «go'zalligi»ga mahliyolik tuyg'usi bilan yashasa bundan yomoni bo'lmaydi.

Nazorat savollari:

1. Kompozitorlik san'atining rivojlanish tarixi qaysi davrlardan boshlanadi?
2. Ijodiy izlanish jarayonlari haqida nimalarni bilasiz?

3. Musiqa san'atida "Avangardizm" oqimining paydo bo'lishiga sabablar nima?
4. XX asr musiqasiga xos janrlar, shakl va uslublar xususida gapirib bering.
5. Musiqada gibrit janr deganda nimani tushunasiz?
6. Zamonaviy musiqiy kompozitsiya metodlarini sanab o'ting.
7. Dirijyor ingliz tilida qanday ma'noni anglatadi?
8. Gans Rixter qaysi yillarda yashab o'tgan?
9. Dirijyorning vazifasi nimalardan iborat?
10. Robert Shuman dirijyorga qanday ta'rif aytib o'tgan?
11. Dirijyorning obrazli firklashi naqadar yorqin va aniqligini namoyon etuvchi omil - qanday harakat?
12. Yevropa mamlakatlarida dirijyorlar tayyorlash tizimi qanday yo'lga qo'yilgan?
13. Rossiya professional dirijyorlar tayyorlash tizimi va ularning mazmuni nimalardan iborat?
14. Amerikada professional dirijyorlar tayyorlash tizimi va ularning mazmuni?

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kogoutek S. Texnika kompozitsii v muzike XX veka M., 2015.
2. Gabitova A. Minimalizm v muzike T., 2007.
3. Nazaykinskiy YE. Janr i stil v muzike – M, 2003.
4. Uzbekskaaya muzika na stike stoletiy (XX-XXI vv.), problemi (kollektivnaya monografiya). Tashkent, 2008.
5. Demaree, Robert W., Jr., and Don V Moses. The complete Conductor. Englewood. Cliffs, N.J.: Prentice hall, 2005
6. Elizabeth A.H. Green. The Modern Conductor. Prentice hall, upper Saddle, New Jersey. 2004.
7. The Techniques Orchestral Conducting by Ilya Musin. (Translated by Oleg Proskurnya), Edwin Mellen Press Ltd, 2014, USA
8. Neymer V.–Psixologiya dirijirovaniya, T., 2010
9. Toshmatov E. Dirijyorlik fanidan darslik, "Musiqa" nashriyoti. 2005,
10. Xaknazarov Z. – O dirijirovanii, T., izd-vo "Musiqa", 2011.
11. Toshmatov E. Dirijyorlik (o'quv qo'llanma), "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2008.

2-mavzu: Kompozitorlik san'ati janrlarining evolyusiyasi. Jahon musiqiy avangardining milliy kompozitorlik maktablariga ta'siri.

Reja:

2.1. Musiqa san'atida stilistik yo'nalishlar va ular xususida xorijiy adabiyotlar (tahlili, ta'lim jarayoniga tadbiq etish masalalari).

2.2. Milliy va zamonaviy kuylash uslublari.

2.3. Musiqa ijrochiligida badihaviylik (improvizatsiya) texnikasi.

2.4. Xorijiy adabiyotlar tahlili, ta'lim jarayoniga tadbiq etish masalalari.

Tayanch iboralar: *Musiqa san'ati, astilistik yo'nalish, kuylash uslublari, badihaviylik, fraza, ohang, akkompanement, an'anaviy xonandalik, akademik xonandalik, estrada xonandaligi, o'n ikki maqom, shashmaqom, bel kanto, opera, rechitativ, jaz, estrada, sving, binnigi, gulligi, ishkami, badihaviylik, improvizatsiya.*

2.1. Musiqa san'atida stilistik yo'nalishlar va ular xususida xorijiy adabiyotlar (tahlili, ta'lim jarayoniga tadbiq etish masalalari).

Musiqa san'atida stilistik yo'nalishlar ko'p asrlar mobaynida, yer yuzining turli qit'alarida bosqichma-bosqich shakllangan. Xususan, Osiyo mamlakatlarida xalq qo'shiqchiligi, Yevropada cherkov musiqa aytimlari, Afrika, Avstraliya, Amerika mamlakatlarida kuylash san'ati o'zgacha o'ziga xoslik bilan rivoj topgan. O'zbekiston misolida kuylash san'ati tarixini kuzatadigan bo'lsak, kasbiy musiqa sifatida ilk shakllanish davri - Kushon podsholigi davri musiqaga oid ashyoviy manbalarida o'z aksini topgan. Kasbiy musiqa namunalarini yaratishda xalq musiqasi muhim zamin va manba ekanligi olimlar tomonidan e'tirof etilgan. Kasbiy musiqaning og'zaki uslubda yashash an'anasi va rivoj topishi barchaga ma'lum.

Maqomlarning qadimiy tarixi o'zaro farqli ikki yirik davrga ajralgan. Birinchi davr - mazmunini maqomlarning makon-zamon nuqtai nazaridan dastlabki kuy-ohang qatlamlari tashkil etgan. Maqomlarning ikkinchi muhim davri - maqom tizimlarining shakllanish jarayoni bo'lganligidir. Ayni paytda ularning kasbiy musiqa qatlamining ma'lum bosqichi, shuningdek, rivojlangan musiqa ilmi, falsafa, matematika fanlari hamda shahar (saroy) madaniy muhiti kabi omillar bilan

shartlanganligi ham asoslidir. Alloma Abu Nasr Forobiyning bu boradagi buyuk xizmatlari uning musiqaga oid risolalarida o'z aksini topgan. O'n ikki maqom tizimi Urmaviy va Sheroziylarning musiqa ilmiga oid asarlarida yoritilgan. Marog'iy, Jomiy, Husayniy, Kavkabi va Changiy kabi amaliyotchi va nazariyotchi olimlar ham ko'p izlanishlar qilishgan. O'n ikki maqom majmuasiga mansub maqomlar, ovoza va sho'balar bugungi kungacha saqlab kelinmoqda.

Shashmaqom turkumi - Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh, Iroq jeb nomlangan bo'limlardan iborat. Shashmaqom O'n ikki maqom tizimining milliy (mahalliy) musiqiy makon shart-sharoitlarida rivojlantirilishi natijasida XVIII asr o'rtalaida uzil-kesil shakllangan. Unda kompozitorlik san'ati an'analari ilmiy jihatdan muayyan tizimga solinib, tasnif etilgan. Shashmaqom – olti mukammal parda va ularga mos kuy va ashulalar majmuasidir. Uning tarkibidagi maqomlarning har biri yirik shakldagi turkumli asarlardan iborat. Bu maqomlar og'zaki an'ana tarzida, ya'ni ustozdan shogirdga «og'zaki uslub» vositasida o'tib, bizning davrga qadar yetib kelgan. Ular Mushkilot (cholg'u) va Nasr (ashula) bo'limlaridan iborat.

Shashmaqomning ashula bo'limlari murakkab shakldagi sho'balardan tarkib topgan. Ashula bo'limlarida tuzilishi jihatidan bir-biridan ajralib turuvchi ikki xil sho'balar guruhining mavjud. Bulardan birinchisiga - Saraxbor, Talqin, Nasr kabi sho'balar va Ufar qismi kiradi. SHO'balarning murakkab shakliy tuzilmalari mavjud. Namudlar ularning sho'ba avjlarida keladi. Shashmaqomning II guruh sho'balari o'ziga xosdir. Ularning Shashmaqom turkumida nisbatan kech shakllanganligi va ularda nazirago'ylik an'anasining o'ziga xos aks etgan. Savt va Mo'g'ulcha nomli sho'balarning yetakchiligi hamda har birining Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma va Ufar nomli shoxobchalaridan iborat. Ushbu shoxobchalarning yuzaga kelishida asosiy sho'balarning kuy-ohanglari saqlanib, ularda doira usullarining o'zgarib boradi.

Maqom cholg'u va ashula yo'llarining tinglovchiga to'g'ri yetib borishida ijrochilik san'atining ahamiyati katta, albatta. Sozanda va hofiz maxsus malakaga ega bo'lishi, buning uchun «ustoz-shogird» maktabida tahsil ko'rgan bo'lishi lozim.

Maqomlarni ijro etishda ikki cholg‘u – tanbur va doiraning o‘rni muhimdir. Maqomlarni turli tarkibdan iborat ansambl shakllarida ijro etish an‘anasi mavjud. Maqomlarning turkum shaklida ijro etilishi azaldan shakllangan.

Xorazm maqomlari Shashmaqom shaklidir. Shashmaqom Xorazm sharoitiga moslanib, katta o‘zgarishlarga uchragan. Xorazmlik mashhur bastakorlar - Niyozjon Xo‘ja, Feruz. Komil Xorazmiy, Muhammadrasul Mirzo va boshqalar maqomlarga yangi cholg‘u qismlari bastalaganlar. XIX asrda Xorazm maqomlarining Komil Xorazmiy ixtiro qilgan «Tanbur chizig‘i» vositasida yozib olingan. XX asrning 50- va 80-yillarida Matniyoz Yusupov tomonidan besh chiziqli nota yozuvlariga olinib, nashr ettirilgan.

Xorazm maqomlarining ashula bo‘limi «aytim yo‘li» deyiladi. Ashula bo‘limining tuzilishi, tarkibi o‘ziga xos. Shashmaqom turkumi bilan o‘xshash va farqli jihatlari ham bor. Xorazm maqomlarining mashhur ijrochilari. Xorazm maqomlarining bizga ma‘lum bo‘lgan mahoratli ijrochilari bir necha avloddan iboratligi. XIX asr boshlarida Komil Xorazmiy, XIX asr ikkinchi yarmi-XX asr boshlarida Komil Xorazmiyning shogirdlari faoliyati.

Bu turdagi maqomlar Buxoro va Xorazm maqomlaridan farqli o‘laroq yaxlit bir turkumni tashkil etmay, balki alohida-alohida cholg‘u va ashula yo‘llaridan iboratdir. Xususan, Bayot, Dugoh Husayn, Chorgoh, Gulyor-Shahnoz, Segoh va Nasrullovi kabilar tashkil topgan. Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari tarkibida bir qismli namunalardan, besh- yetti qismgacha bo‘lgan turkum asarlarning mavjudligini e‘tibor etish mumkin.

Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llarida «Farg‘ona -Toshkent musiqa uslubi»ga xos bo‘lgan - yalla, ashula, va katta ashula janrlarining xususiyatlari namoyon bo‘ladi. Ashula yo‘llari mumtoz she‘riyat asosida «o‘qilishi» tadqiqot qilingan, ularni ijro etganlar taniqli ijrochilarning nomlari mashhur . Yovvoyi maqom. Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llarini katta ashula yo‘liga moslab aytish amaliyoti mavjud. Yovvoyi maqom iborasi «usulsiz maqom» o‘rnida ham ishlatiladi.

Xorijiy davlatlarda musiqa maktablari. Musiqa ijrochilik san'atida artistik mahorat va sahna madaniyati. Kadrlar tayyorlash bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalar. Musiqa ijrochiligida zamonaviy texnik vositalar. Xalqaro xonandalar tanlovlari va festivallar. Xonandalikda mahalliy uslublar. Musiqa san'atida stilistik yo'nalishlar akademik ijrochilik yo'lida ham shakllangan. G'arbiy Yevropa, Fransiya, Nemis, Rus, O'zbekiston musiqa san'ati o'z tarixiga ega. G'arbiy Yevropa musiqa san'atining tarixi Italiyalik milliy musiqa maktabi. Ilk opera mualliflari. XVI-XVIII asrlarda Italiyadagi florensiyalik, neapoletan, venetsian opera va musiqa maktablari. XV-XX asrlarda italyan musiqa pedagogikasi. A.Skarlatti - Bel canto asoschisi. J.Verdining ijodi-milliy opera maktabining cho'qqisi. Buyuk xonandalar: V.Arkili, J.Rubini, J.Pasta, A.Patti, F.Tamanyo, M.Kallas, R.Tebaldi, Mario del Monako va boshqalar.

Fransuz milliy musiqa maktabining tuzilishi va rivojlanishi. J.Lyulli lirik tragediyalarning yaratuvchisi. Operada rechitativ o'rni. X.Glyukning opera reformasi. Uning qo'shiqchilarga talablari. Katta fransuz operasining shakllanishi asoslari. F.Ober, D.Meyerber-yangi janr yaratuvchilari. Fransuz musiqa pedagogikasi. Fransuz opera ijrochilari: A.Nurri, J.Dyupre, M.Malibran, P.Viardo.

Nemis opera yaratilishi va uning rivojlanishi. G.Shyuts - birinchi nemis opera bastakori. Gamburg operasi, Realistik opera dramaturgiya yaratilishida V.Motsart ijodining ahamiyati. K.M.Veber ijodida nemis milliy operasining tasdiqlanishi. Nemis musiqa pedagogikasining asoschisi; pedagogika rivojlanishi. Nemis buyuk opera xonandalari: A.Lange, I. Xofer, I.Shikoneder, A.Godlib.

Rus operasining yaratilishi va rivojlanishi. Milliy opera teatri yaratilishining muhim asoslari. M.Glinka-kompozitor, pedagog, ijrochi, rus opera va musiqa maktablarining ilk asoschisi. Glinka operalarini sahnaga qo'yilishi va rus opera qo'shiqchilarini o'sishida ularning ahamiyati.O.Petrov, A.Vorobyova-Petrova, M.Stepanova, S.Gulak-Artemovskiy-Glinka operalarining ilk ijrochilari. Kamer-musiqa janrida Dargomijskiy ijodining ahamiyati. P.Chaykovskiy va Moguchaya kuchka bastakorlarining opera va musiqa ijodi. S.Mamontov rejissyor-novator va

uning opera teatrining roli. Peterburg va Moskvada konservatoriyalar ochilishi. Birinchi ustozlar: G.Nissen-Soloman, I.Pryanishnikov, A.Dodonov, U.Mazetti. Rus musiqa pedagogikasining rivojlanishi. Buyuk rus opera xonandalari: N.Figner, F.Shalyapin, L.Sobinov, A.Nejdanova, V.Barsova, I.Arkipova, YE.Obrazsova, T.Milashkina, V.Atlantov va boshqalar.

O‘zbek operasi tashkil etishining asoslari. O‘zbek opera va musiqa san’atining rivojlanishi. Milliy musiqa ma’daniyati. Shoshmaqom-milliy professional san’ati yodgorligi. M.Qori-Yoqubov va Tamara Xonim ijodi. M.Ashrafiy va S.Vasilenkoning ilk «Bo‘ron» o‘zbek operasi. K.Zokirov, X.Nasirova, M.Mullajanov, M.Qori-Yoqubov shu operaning birinchi ijrochilari. A.Navoiy nomidagi davlat teatri qurilishi (1947). Rus va o‘zbek bastakorlari operalarining o‘zbek tilida sahnaga qo‘yilishi. O‘zbek opear ijrochilarining musiqa mahorati tiklanishida ularning ahamiyati. O‘zbek operasi taraqqiyotida va uning propagandasida S.Yudakovning Maysaraning ishi spektaklining ahamiyati. M.Ashrafiy-atoqli bastakor, dirijyor,jamoa arbobi. O‘zbek opera san’atida uning ijodining ahamiyati. «Dilorom» operasi. S.Qobulova, S.Yarashev, K.Zokirov- shu operaning ilk ijrochilari. Samarqandda (1964-1991) opera teatrining mavjudligi. O‘zbek operasi rivojlanishida teatrning ahamiyati. Mustaqillik davri mobaynida M.Burxonovning Alisher Navoiy, A.Ikromovning Buyuk Temur, M.Bafoyevning Al-Farg‘oniy va boshqa operalarning yaratilishi.

Musiqa san’atida stilistik yo‘nalishlar estrada-jaz ijrochilik yo‘lida ham shakllangan. “Jaz” va “estrada” atamasiga doir tushunchalar hozirgi davrda barcha ma’lum. G‘arbiy, Markaziy, Janubiy Afrika xalqlari musiqa madaniyati, Afrika xabashlari mehnat va marosim musiqasi, XVI-XVIII asrlar Shimoliy va Janubiy Amerika musiqa madaniyati, XIX asr AQSH arxaik (qadimiy) ijodiyoti asosida jaz uslubi shakllandi.

Jaz musiqasining folklor asoslangan. Mumtoz (klassik) jaz musiqasi rivojining asosiy tamoyillari va uslublari mavjud. Yangi Orlean jaz uslubi, Chikago jaz uslubi. Sving jaz uslubi endilikda hammaga ma’lum.

Mumtoz (klassik) jaz musiqasining ham taniqli namoyandalari yetishib chiqdi. Zamonaviy (modern) jaz musiqasi uslub va yo‘nalishlari ham shakllandi. Modern jaz musiqasi taniqli namoyandalari nomlari endilikda musiqa tarixi sahifalaridan munosib o‘rin egalladi.

Professional ijrochilik o‘zining mukammalligi, har bir kuyga oqilona yondashishi bilan ajralib turadi. Mukammalligi shundaki: ijro paytida o‘zini tutishi, har bir shtrix, har bir zarb, har bir parda o‘z o‘rnida bo‘lishi; har bir kuyga oqilona yondashishini shunday izohlash mumkin: cholg‘uchi ma’lum bir kuyni ijro etishdan oldin yaxshilab o‘rganib chiqadi, kuyning murakkab jihatlari, pardalari, tarixiy kelib chiqishi, ruhiyatidan kelib chiqib, ijodiy yondashadi.

Havaskor ijrochilik esa aksincha, sahnada o‘zini tutishi, kuyning ba’zi jihatlari, unsurlarini sezmay tashlab ketishi, shtrix va zarblarini poyma-poy ketishi, chalayotgan kuyga xos bo‘lmagan pardalarini ijro etishi bilan farqlanadi. Cholg‘u ijrochiligida ustoz-shogird an’anasi, tizimining paydo bo‘lishi juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Buni shunday izohlash mumkin: musiqa yoki musiqiy cholg‘ular yaralibdiki ustozdan shogirdga, otadan-o‘g‘ilga musiqa madaniyatimiz davom etib kelmoqda. Ustozlar musiqada erishgan o‘z yangilik va yutuqlarini shogirdlariga o‘rgatib, bu maqom bo‘ladimi, dostonchilikmi yoki boshqa bir janrlarmi barchasida ustoz-shogird an’anasi mavjud.

O‘zbekiston davlat konservatoriyasidagi An’anaviy ijrochilik va an’anaviy xonandalik kafedralari aynan qadimiy ustoz-shogird an’anasining zamonaviy ko‘rinishidir. Maqom san’ati. Mumtoz musiqani o‘rgatish uslublari. Ta’lim tizimida cholg‘u ijrochiligini o‘rgatish borasida ilg‘or mahalliy va xorijiy tajribalar.

2.2. Milliy va zamonaviy kuylash uslublari.

O‘zbek an’anaviy ashula ijrochiligida uch xil usul mavjud. Binnigi, gulligi, ishkami atamalarining ma’nolari va ta’riflari shu xil kuylash usullarini belgilaydi. Binnigi va gulligi usulida aytadigan ijrochilar, ishkami uslubida ijro etadigan ashulachilar nomlari elu yurtga tanish. Ishkamning xanaqoyi gumbazli turi va uning

ta'rifi tadqiqotdar obyekti bo'lgan. XIX asr oxiri XX asr boshlarida yashab ijod etgan Ota Jalol Nosir o'g'li 1845-1928 yillarda ijodiy faoliyat olib borgan. Unga Ustozi Kuliy deb nom berilgan. Hoji Abdulaziz Abdurasulov 1852-1936 yillarda yashab ijod qilib, xonanda, sozanda, bastakor sifatida mashhur bo'lgan. U xonandalikni asosan dutor jo'rligida amalga oshirgan. Mulla To'ychi Toshmuhamedov 1868-1943 yillarda yashab, Farg'ona-Toshkent yo'llarining mashhur ijrochisi hisoblangan. Qurbonniyoz Avazmatov 1868-1961 yillarda, Abdulla Fayzullayev 1869-1944 yillarda, Levi Boboxonov 1873-1926 yillarda o'z ijodiy faoliyatini olib borganlar va san'atimiz rivojiga beqiyos xizmat qilganlar.

Bugungi kunda O'zbekistonda maqomotning uch turi – Buxoro maqomlari, Xorazm maqomlari va Farg'ona-Toshkent maqom yo'llariga doir ijrochilik an'alarining madaniy merosimizdan birday o'rin egallagan. Y.Rajabiy va F.Sodiqovlarning badiiy an'analari ijodiy davom ettirilayapti. Xorazm maqomlariga xos ko'hna badiiy an'alar Xorazm viloyatining Hojixon Boltayev nomidagi maqom ansambli tomonidan qayta tiklanmoqda. Shuningdek, Farg'ona-Toshkent maqom ijro yo'llariga doir an'alar ansambllar faoliyatida davom ettirilmoqda. Maqom ijrochilarining Respublika tanlovlari noyob musiqiy madaniy merosimiz keyingi avlodlarga o'tib borishiga katta turtki bo'lmoqda. Jaz - jahon musiqasi madaniyati kesimida alohida o'ringa ega katta ahamiyot kasb etmoqda. Rossiyada jaz musiqasining shakllanish bosqichlari kuzatildi va XX asr ikkinchi yarmida estrada – jaz musiqasi yuksaklarga ko'tarildi.

O'zbekiston musiqasi madaniyati kesimida ham bugungi kunda o'z muxlislariga ega. O'zbek kompozitorlari ijodida simfojaz uslubi paydo bo'lganligini musiqashunls-olimlar keyingi davrlarda e'tirof etishmoqda. XX asr ikkinchi yarmida jaz va ommaviy musiqasi ijobiy va ayrim hollarda salbiy ta'sir kuchi sifatida ham tortishuvlarga sabab bo'lmoqda. "Ommaviy madaniyat"ning bir ko'rinishi sifatida yoshlar tarbiyasiga ko'rsatayotgan ta'siri OAVlarida tez-tez e'tirof etilmoqda.

XX asr AQSH ijtimoiy – qo‘shiq folklorida siyosiy qo‘shiq janri sifatida shakllanib, XX asr ikkinchi yarmida yoshlar harakati va ijtimoiy-norozilik qo‘shiqlari yaratilishiga turtki bo‘ldi. XX asr musiqa madaniyatida estrada musiqasi, Rok yo‘nalishining shakllanishi va rivoji asosan professional kompozitorlar ijodida namoyon bo‘lmoqda. Rok musiqasi uslub va yo‘nalishlarining tavsifi ensiklopediyalar sahifasidan ham o‘rin olgan.

Kompozitorlarimizning ommaviy janrlarda yaratayotgan asarlari “ommaviy madaniyat” namunalariga qarshi qo‘yilib, yoshlarni kelakka, porloq hayotga ishonch ruhida tarbiyalamoqda. XX asr boshlarida, aniqrog‘i 1920-30 yillarda o‘zbek musiqa madaniyatining bir yo‘nilishi sifatida o‘zbek qo‘shiqchilik san‘ati tez sur‘atlarda rivojlandi. 1920-40 yillar o‘zbek qo‘shiqchilik san‘ati, 1940-50 yillar o‘zbek qo‘shiqchilik san‘ati yangi-yangi ijod namunalari bilan alohida-alohida xalqimiz qulog‘iga singdi. Bunda mashhur Estrada-simfonik orkestrining faoliyati katta e‘tirofga sazovordir. Botir Zokirov o‘zbek estrada musiqa maktabi asoschisi sifatida tan olindi. O‘zbek qo‘shiqchilik san‘atida simfojazga asoslangan professional asarlar yaratildi. 1960-1980 yillar estrada xonandalari ijodi yangicha ijro uslublariga qarab burildi. Bunda aranjirovka san‘atining ta’siri katta bo‘ldi. Estrada qo‘shiqi o‘zbek kompozitorlari ijodidan munosib shrin oldi. 1980-yillarda “Yalla” kabi musiqa-chog‘u ansambllari paydo bo‘ldi. 1990-2016 yillarda o‘zbek estrada musiqasi o‘zbek estrada musiqasi shou-biznes tizimida ham o‘z shrniga ega bo‘ldi.

O‘zbekistonda akademik xonandalik ta’limi shakllandi, musiqa pedagogikasining rivojlanishi dunyoga mashhur bo‘lganini katta sahnalarga chiqayotgan yosh avlod vakillari mahoratida ko‘rinib turibdi, albatta. O‘zbekistonning buyuk opera xonandalari: M.Qori-Yoqubov, X.Nosirova, N.Axmedova, S.Qobulova, S.Yarashev, A.Azimov, N.Xoshimov, Q.Muhitdinovlar san‘at maktablarini bugungi kunda M.Razzoqova, N.Sultonov, A.Rajabov, R.Usmonov kabilar davom ettirmoqdalar.

2.3. Musiqa ijrochiligida badihaviylik (improvizatsiya) texnikasi. Xorijiy adabiyotlar tahlili, ta’lim jarayoniga tadbiiq etish masalalari.

Musiqa ijrochiligida badihaviylik (improvizatsiya) texnikasi yillar davomida cholgʻu ijrochiligida azaldan mavjud uslubga taqlid sifatida namoyon boʻldi. Improvizatsiyaning akademik va djaz yoʻnalishlarida koʻproq uchratish mumkin. Jaz improvizatsiyasida usulning ahamiyati katta. Jaz usullari va uning oʻziga xos taraflari professional darajada improvizatsiya qila olishga turtki boʻladi. Akkordlarning xarf raqam belgilari (katta va kichik uchtovushliklar, major va minor septakkordlar, ortirrilgan va kamaytirilgan akkordlar va nonakkordlar), alteratsiya belgilari - akkord tovushlarini yarim ton koʻtarish yoki tushirish belgilari hisoblanib, imprvizatsiyani yoqimli amalga oshirishga koʻmak beradi. Melodik yoʻnalishlar - jaz improvizatsiyasida arpedjio yoʻnalishining rolini yanada oshiradi. Yordamchi va oʻtkinchi tovushlar, diatonik va xromatik yordamchi tovushlar improvizatsiya qilishda joziba kasb etadi. Blyuz, klassik blyuz shakli, kuyi, oʻziga xos xususiyatlari, uning ladi va gammasi klassik unsurlarda oʻzgachadir. Blyuz garmoniyasining xususiyatlari, blyuz gammasi va uning xususiyatlari barcha madaniyatlarga mos keladi. Jaz yoʻnalishlari - jaz improvizatsiyasida ohang rivojlanishining ahamiyatini, sekvensiyalar va ularning improvizatsiyadagi oʻrnini oshiradi.

Mumtoz musiqani oʻrgatish uslubining zamonaviylashtirilishida asosan ustoz, yaʼni professor-oʻqituvchi va jurnavozlarning ahamiyati juda katta. Bu jarayon shunday kechadi: dastlab ustoz ijro etadi, eng yaxshi ijrochilarni taʼkidlab, ovoqli yozuvlaridan eshittiradi. Keyin nota misolida kuyni birgalikda tahlil etadi, talaba-shogirdga uyga vazifa etib kuyni yod olish topshiriladi. Navbatdagi darsda talaba oʻzi ustoz yordamisiz ijro etadi, tushunmagan joylarida toʻxtab, ayrim jihatlarini soʻraydi. Ustoz talabaning ijrosidagi kamchiliklarini toʻgʻrilaydi va kuyni mukammal ijrosini taʼminlash uchun uyga vazifa etib, kuyni koʻp bora chalib mukammallashtirish topshiriladi. Bu jarayon kuyni katta yoki kichikligi, murakkab va soddaligiga ham bogʻliq. Bir yoki ikki darsda maʼlum bir kuyni oʻrganishi qiyin. Ustozimiz Oʻzbekiston xalq artisti, buyuk hizmatlari ordeni nishondori Turgʻun

Alimatov aytganlaridek: “Bir kuyni o‘rganish uchun ko‘p vaqt ketmaydi, ammo uni chalish uchun, tayyor ijod mahsuliga keltirish uchun yillar kerak bo‘ladi”.

Ta‘lim tizimida cholg‘u ijrochiligini o‘rgatish borasida ilg‘or mahalliy va xorijiy tajribalar borasida shunday bir ibora bor: “Ta‘lim bergan ustozingdan ayrilma”. Bu degani an‘anaviy ijrochilik borasida, uni rivojlantirish, o‘rganishda o‘zimizni mahalliy uslublarga teng keladigani butun dunyoda topilmasa kerak. Milliy san‘atimizni barcha jabhalarini qayta tiklash, o‘rganish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgandir. O‘zimizni mahalliy uslub, ya‘ni milliy ijrochilik maktablari ustoz-shogird an‘anasiga tayangan bo‘lib, milliy musiqamizda shunday bir unsurlar borki, buni faqat ustozning ijrolaridan, dono fikrlaridan shogird bahramand bo‘lmasa, milliy ijrochilik maktablariga xos ijro yo‘qolib ketadi. Bizni millatimizga xos an‘ana ham aynan shunda.

Musiqiy asarlarni o‘zlashtirishda ijrochilikning an‘anaviy va zamonaviy uslublari shunday: an‘anaviy uslubda shogird ustozni yonida yurib, ijrolaridan bahramand bo‘lib, ustozning ilxomi kelgan paytda kuylarni ijrosini birgalikda mashq natijasida o‘rganiladi. Bu uslubning unumdorligi ham shunda.

Zamonaviy ustoz-shogird uslubi esa ustoz ishga keladi, uning kayfiyati, ishga layoqatiga hech kim e‘tibor bermaydi. O‘quvchi-shogird darsga kelishi bilan bir soat davomida dars o‘tishga majbur, chunki bu o‘quvchini bu darsdan keyin boshqa darsi bo‘lishi mumkin, ustoz shogirdini uzoq ushlab o‘tira olmaydi. Ammo ustoz kayfiyati chog‘ bo‘lsa, ilxomi jo‘sh urib turgan bo‘lsa shogirdining baxti. U shogird ustozni mukammal ijrochidan, noyob maslahatlaridan bahramand bo‘lishi mumkin.

Repertuar tanlash va cholg‘u ijrochilarini tayyorlashda individual yondashuv masalalari borasida har bir sozanda talaba yakkama-yakka ustoz bilan mashq qilishi lozim. Har bir talabaning qiziqishi, qobiliyatini ustoz sozanda darrov payqab, ichki hissiyotidan kelib chiqib ijro dasturini tanlashi kerak. Talabaning xarakteriga mos, qobiliyatiga xos kuy tanlansa talaba ijro mukammal bo‘lishiga erishiladi. Agar talabaning qobiliyati zo‘r bo‘lib, berilgan kuy uning xarakteriga mos kelmasa yoki

kuy ruhiyatiga mos kelib, bu kuyni chalish uchun qobiliyati o‘rtacharoq bo‘lsa ham ijro mukammal bo‘lmaydi.

Mashhur dirijyor va musiqachilarning ijodi bilan talabalarni tanishtirib borish ham ustoz sozanda zimmasidagi vazifalardan biridir. Har bir kuyni ijro etishdan oldin ushbu kuyni mashhur ijrochilari, ijrochilarning qaysi maktab vakillari ekanligi haqida gapirish ustoz uchun ham qarz, ham farzdir. Bu ijrolarni magnit yozuvlarini eshitirib, dars o‘tilsa nur ustiga a’lo nur bo‘lar edi.

Cholg‘u ijrochiligida yaratilgan yangi uslublarning ta’lim jarayoniga tatbiq etish masalalari hozirgi kunda dolzarb vazifalardan biridir. Mazkur vazifa yana ustozlar zimmasiga yuklatiladi. Har bir berilgan kuyni ijrochi ustoz kayfiyati chog‘ paytida uz uslubida ijro etib, magnit tasmalariga yozmog‘i kerak. Ushbu berilgan kuyni boshqa ijrochilar, boshqa ijrochilik maktabi vakillarini ham magnit yozuvlarini topib talaba sozandaga navbatma-navbat eshittirib, ustoz ijrochilik maktablarini farqini, yutuq va kamchiliklarini aytib talabaga tushuntirsa ustoz-shogird tizimining zamonaviy ko‘rinishi bo‘ladi.

Nazorat savollari:

1. Ovozlar klassifikatsiyasi haqida gapirib bering.
2. Jahon operasi yulduzlarini sanab bering.
3. Quyidagilar XX asrda qaysi janrning yorqin vakillari hisoblanadilar:
Z.Lodiy,A.Dolivo,N.Dorliak, Z.Doluxanova?
4. L.Pavarotti, SH.Mills, T.Xempson, P.Burchuladze kabilardan qaysi biri zamonamizning eng atoqli tenori hisoblanadi?
5. “Shashmaqom” ashula bo‘limi tarkibi ayting.
6. “Savti Sarvinoz” qaysi maqomdan va g‘azal muallifi kim?
7. “Soqinomai Bayot” qaysi shoirlarning g‘azallari bilan ijro etiladi?
8. “Maqom” iborasi birinchi bo‘lib kim tamonidan qo‘llanilgan?
9. O‘zbekiston estrada qo‘shiqchiligidagi stilistik yo‘nalishlar
10. “Etno-jaz” uslubi nimaga tayanadi?

11. Soul yo‘nalishining zamonaviy namoyondalari?
12. Pop musiqasi qiroli?
13. «Improvizatsiya» tushunchasi nimani anglatadi?
14. N.Abdullayeva, F.Zokirov, K.Razzokovalarning ijodidagi ijro uslubi?

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Y.Rajabiy. «O‘zbek xalq musiqasi I, II, III, IV, V». – T., 1958.
2. Turli mualliflar. Nota adabiyotlari. 1956-2008.
3. Razzoqova M.Q. Akademik xonandalik asoslariga kirish. – Toshkent: 2014, Sharq. – B. 200.
4. Yeroshina G.Nekotoriye aspekti raboti nad musiqanimi proizvedenyami. – T., 2011.
5. D.Amanullayeva. «Estrada xonandaligi». Magistrlar uchun darslik (qo‘lyozma). – T., 2014.D.Amanullayeva. Musiqazlar (qo‘lyozma). – T., 2014.

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1-amaliy mashg‘ulot: San‘at turlarida avangardizm oqimining paydo bo‘lishi. Aleatorik yozuvning partiturasidagi ko‘rinishlari.

Ishdan maqsad – Ta’lim tizimida musiqiy avangardizmni o‘rgatish borasida ilg‘or mahalliy va xorijiy tajribalarni tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lish.

Masalaning qo‘yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlarga bo‘lingan holda ularga har bir vazifa bo‘yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O‘qituvchi tinglovchilarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo‘ladi. Mavzu bo‘yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O‘quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo‘shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma’lumot beradi. (darslik, ma’ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e’lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e’lon qiladi.

O‘qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg‘ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek tinglovchilar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to‘g‘ri xulosalar chiqarishiga e’tibor qaratadi.

Mavzu bo‘yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o‘z o‘rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas’uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo‘lgan holda yordam so‘rashi lozim.

Har kim undan yordam so‘ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o‘rgatib o‘zimiz o‘rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho‘kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o‘qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag‘ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.

5. Guruhlar boshqa guruhlarni prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
“Avangardizm” atamasi nimani anglatadi?		
Avangardizmning paydo bo‘lishi va rivojlanish bosqichlari haqida gapirib bering.		
Dodekofoniya nima?		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Aleatorika metodini tushuntirib bering.		
Arnold Shyonberg haqida so‘zlab bering.		
Zamonaviy musiqiy kompozitsiya uslublarini qanday tasniflash mumkin?		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a’zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					

2-amaliy mashg‘ulot: Kompozitorlik san’ati janrlarining evolyusiyasi. Jahon musiqiy avangardining milliy kompozitorlik maktablariga ta’siri.

Ishdan maqsad – Ta’lim tizimida musiqiy avangardizm oqimida - Dodekofoniya, Sonorika, Puantilizm, Aleatorika, Minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari; zamonaviy musiqa yaratgan kompozitorlar:

Penderetskiy, Shchedrin, Shnitke va boshqalarning ijodi; uslublar plyuralizmi; musiqiy til evolyusiyasi va uning shakl, musiqiy obraz hosil qilish mexanizmiga ta'sirini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalarni tahlil qilish. O'zbekiston kompozitorlari ijodida zamonaviy shakl va uslublar. Kompozitor va folklor. Sharq va G'arb musiqasining integratsiyasi. Zamonaviy dirijyorlik san'ati maktablari. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda ularga har bir vazifa bo'yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi talabalarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. (darslik, ma'ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e'lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e'lon qiladi.

O'qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek talabalar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas'uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.

Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o'qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag'ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarini prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
“Puantilizm” atamasi nimani anglatadi?		
K.Penderetskiy haqida gapirib bering.		
A.Shnitke kim?		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Minimalizm metodini tushuntirib bering.		
R.Shchedrin haqida so‘zlab bering.		
Tonalligi bo‘lmagan musiqani qanday tasniflash mumkin?		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a'zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					

3- amaliy mashg‘ulot: Musiqiy janrlar shakllanishi va rivojlanishida zamonaviy tendensiyalar vujudga kelishiga turtki bo‘lgan omillar. Cholg‘u va musiqa musiqa janrlarida zamonaviy yangi uslublarning shakllanish tendensiyalari.

Ishdan maqsad – Xorijiy davlatlarda musiqa san’ati maktablari. Musiqa san’ati ijrochilik san’atida artistik mahorat va sahna madaniyati. Kadrlar tayyorlash bo‘yicha ilg‘or xorijiy tajribalar. Musiqa san’ati ijrochiligida zamonaviy texnik vositalar. Xalqaro xonandalar tanlovlari va festivallari. Xonandalikda mahalliy uslublar. Ta’lim tizimida xorijiy davlatlarda musiqa san’ati maktablari; musiqa san’ati ijrochilik san’atida artistik mahorat va sahna madaniyatini o‘rgatish borasida ilg‘or mahalliy va xorijiy tajribalarni tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lish.

Masalaning qo‘yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo‘lingan holda ularga har bir vazifa bo‘yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi talabalarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. (darslik, ma'ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e'lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e'lon qiladi.

O'qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek talabalar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas'uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.

Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o'qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag'ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarni prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
-----------------	---------------------------	-------------

Musiqqa san'ati maktablari deganda nimani tushunasiz?		
Italyan musiqqa san'ati xonandalaridan kimlarni bilasiz?		
Maqom ijrochiligi haqida fikr bildiring.		

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Zamonaviy xonandalik maktablari haqida qanday firklar bildirilgan?		
O'zbekiston musiqqa san'ati maktablarining yorqin vakillari kimlar?		
Zamonaviy estrada-jazz xonandaligi haqida firklaringiz.		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a'zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					

4-amaliy mashg'ulot: Musiqiy avangardizm - dodekofoniya, puantilizm, sonorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari.

Ishdan maqsad – Ta'lim tizimida musiqiy avangardizm - dodekofoniya, puantilizm, sonorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari cholg'u ijrochiligini o'rgatish borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalar va mumtoz musiqani o'rgatish uslubining zamonaviylashtirilishini tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Ta'lim tizimida musiqiy asarlarni o'zlashtirishda ijrochilikning an'anaviy va zamonaviy uslublar; repertuar tanlash va cholg'u ijrochilarini tayyorlashda individual yondashuv masalalarini tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Ta'lim tizimida mashhur dirijyor va musiqachilarning ijodi; mashhur cholg'uchilar yaratgan uslublarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish masalalarini tahlil qilish. Tinglangan audio yoki tinglab tomosha qilingan video lavha yuzasidan asosli fikr-mulohaza yuritish ko'nikmalariga ega bo'lish.

Masalaning qo'yilishi: Tinglovchilar kichik guruhlariga bo'lingan holda ularga har bir vazifa bo'yicha berilgan savollarga javob tayyorlab, asosli sharhlab berishlari talab etiladi.

Ishni bajarish uchun namuna

O'qituvchi talabalarni 2- (3 yoki 4) guruhga bo'ladi. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlarni tarqatadi. O'quv natijalari nima berishini aniklashtiradi, erishiladigan natijaning yutuq va kamchiliklarining mohiyatini aytadi. Qanday qo'shimcha materiallardan foydalanish mumkinligi haqida ma'lumot beradi. (darslik, ma'ruza matni, internet materallari). Guruhlarda ish boshlash vaqtini e'lon qiladi.

Guruhlardagi hamkorlik ishlarining takdimotini tashkillashtiradi va boshqaradi. Takdimot muddati 20 minutdan oshmasligini e'lon qiladi.

O'qituvchi har bir savolga yakun yasaydi.

Mashg'ulotni baholash. Voqeliklarning ketma-ketligi, topshiriqlarni asoslab berish, shuningdek talabalar bilim saviyasini shakllantirishga, tushunchalaridan to'g'ri xulosalar chiqarishiga e'tibor qaratadi.

Mavzu bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu maqsadiga erishishdagi talabalar faoliyatini tahlil qiladi va baholaydi.

Guruhda ishlash qoidalari

Har kim o'z o'rtoqlarini tinglashi, hurmat bildirishi kerak.

Har kim aktiv, birgalikda, berilgan topshiriqqa mas'uliyat bilan qaragan holda ishlashi kerak.

Har kim zarur bo'lgan holda yordam so'rashi lozim.

Har kim undan yordam so'ralganda albatta yordam berishi kerak.

Har kim guruh ishi natijasini baholashda ishtirok etishi shart.

Har kim aniq tushunishi kerakki:

- boshqalarga o'rgatib o'zimiz o'rganamiz.

- kemaga tushganning joni bir: yo birga qutilamiz yoki birga cho'kamiz.

Topshiriqni bajarish ketma-ketligi va reglamenti.

1. Individual o'qish-2 minut.
2. Muhokama qilish –3 minut.
3. Prezentatsiya (takdimot) varag'ini tayyorlash- 5 minut.
4. Prezentatsiya (takdimot) qilish –5 minut.
5. Guruhlar boshqa guruhlarini prezentatsiya (taqdimot)lari vaqtida ularni baholash.
6. Baholash natijalarini rahbarga aytish.

1-ilova

Birinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Havaskorona ijro tushunchasi nimani anglatadi?	Havaskorona ijro har taraflama sodda, mukammal bo'lmagan ijro tushuniladi, sahnada o'zini tutishi, kuyning ba'zi jihatlari, unsurlarini sezmay tashlab ketishi, shtrix va zarblarini poyma-poy ketishi, chalayotgan kuyga xos bo'lmagan pardalarini ijro etishi bilan farqlanadi.	Oddiy ijro.
Professional ijrochilik haqida gapirib bering	Professional ijrochilik o'zining mukammalligi, har bir kuyga oqilona yondashishi bilan ajralib turadi. Mukammalligi shundaki: ijro paytida o'zini tutishi, har bir shtrix, har bir zarb, har bir parda o'z o'rnida bo'lishi; har bir kuyga oqilona yondashishini shunday izohlash mumkin: cholg'uchi ma'lum bir kuyni ijro etishdan oldin yaxshilab o'rganib chiqadi, kuyning murakkab jihatlari, pardalari, tarixiy kelib chiqishi, ruhiyatidan kelib chiqib, ijodiy yondashadi.	Mukammal ijro.
An'anaviy ijrochilik nima?	An'anaviy ijrochilik sohasi qadim musiqiy san'atimiz borasida chuqur izlanishlar olib borib, ustoz-shogird tizimi orqali bizgacha yetib kelgan musiqiy asarlarni asl holicha ijro etish, uch vohta maqomlarini chuqur	O'zDK an'anaviy ijrochilik kafedrası va shu yo'nalish bo'yicha ijod qiladigan sozandalar

	o'rganish, tahlil etish va mohirona ijro etish bilan shug'ullanadi.	
--	---	--

Ikkinchi guruh uchun vazifa.

Savollar	Tushuncha va sharh	Izoh
Maqom ijrochiligining subyektlari va obyektlarini tushuntirib bering.		
An'anaviy ijrochilikning yshnalishlari haqida so'zlab bering.		
An'anaviy ijrochilikda o'qitish uslublarini qanday tasniflash mumkin?		

2-ilova

Guruhni baholash jadvali.

Guruhlar	Javoblarning aniq, ravshanligi	Axborotning ishonchliligi	Guruh a'zosining faolligi	Umumiy ballar	Baho
1-guruh					
2-guruh					

V. KO'CHMA MASHG'ULOTLAR

1- ko‘chma mashg‘ulot: Musiqiy avangardizm - dodekofoniya, puantilizm, sonorika, minimalizm kabi musiqiy kompozitsiya tuzish metodlari.

Avvaldan rejalashtirilgan holda tinglovchilar orasida musiqa san'atining sohalari bo'linadi va har bitta tinglovchi musiqa fanlarini o'qitishda musiqa san'ati va barqaror taraqqiyot va o'zlikni namoyon qilishning og'zaki shakl va an'alarini o'rganish maqsadida soha yetuk faoliyat olib borgan tashkilotga tashrif buyuradilar. Tinglovchilar tomonidan sohaga oid bo'lib, qamrab olinmagan tur va janrlar muhokama etiladi va to'ldiriladi.

Bunda, tinglovchilar musiqa san'atini o'zida saqlovchi, uni o'z amaliy faoliyatida tatbiq etuvchilar bilan muloqot qilish, ularning amaliy faoliyatini kuzatish, ular tomonidan yaratilayotgan san'at asarlari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Musiqa san'atida avangardizmni saqlovchi va namoyon etuvchilarni iqtisodiy qo'llab-quvvatlash Vokal ijrochiligida badihaviylik (improvizatsiya) texnikasi yillar davomida cholg'u ijrochiligida azaldan mavjud uslubga taqlid sifatida namoyon bo'ldi. Improvizatsiyaning akademik va djaz yo'nalishlarida ko'proq uchratish mumkin. Jaz improvizatsiyasida usulning ahamiyati katta. Jaz usullari va uning o'ziga xos taraflari professional darajada improvizatsiya qila olishga turtki bo'ladi. Akkordlarning xarf raqam belgilari (katta va kichik uchtovushliklar, major va minor septakkordlar, ortirrilgan va kamaytirilgan akkordlar va nonakkordlar), alteratsiya belgilari - akkord tovushlarini yarim ton ko'tarish yoki tushirish belgilari hisoblanib, imprvizatsiyani yoqimli amalga oshirishga ko'mak beradi. Melodik yo'nalishlar - jaz improvizatsiyasida arpedjio yo'nalishining rolini yanada oshiradi. Yordamchi va o'tkinchi tovushlar, diatonik va xromatik yordamchi tovushlar improvizatsiya qilishda joziba kasb etadi. Blyuz, klassik blyuz shakli, kuyi, o'ziga xos xususiyatlari, uning ladi va gammasi klassik unsurlarda o'zgachadir. Blyuz garmoniyasining xususiyatlari, blyuz gammasi va uning xususiyatlari barcha madaniyatlarga mos keladi. Jaz yo'nalishlari - jaz improvizatsiyasida ohang rivojlanishining ahamiyatini, sekvensiyalar va ularning improvizatsiyadagi o'rnini oshiradi.

VI. KEYSLAR

VI. KEYSLAR

Quyidagilar ichidan faqat ijrochilik san'atigagina taalluqli elementlarni ko'rsatib bering:

- Askiya
- Raqs
- Doston ijrochiligi
- Cholg'u ijrochiligi
- Lapar
- Yalla
- Dorbozlik
- Qo'g'irchoqbozlik
- Alla
- Maqom ijrochiligi
- Maqom musiqasi
- Lazgi musiqasi
- Tanovar kuyi
- Xalfachilik
- Morbozlik

I. Quyida berilgan musiqa san'ati sohalariga xos elementlarni aniqlang:

1. O'zlikni namoyon qilishning og'zaki shakl va an'analari
2. Ijrochilik san'ati
3. Urf-odat, marosim va bayramlar
4. Tabiat va koinotga oid bilim va ko'nikmalar
5. An'anaviy hunarmandchilik

II. Quyidagi berilgan ro'yxat va Reyestrga O'zbekistondan qaysi meroslar kiritilganligini aniqlang:

Reprezentativ ro'yxat

Zudlik bilan muhofaza qilinishga muhtoj musiqa san'ati ro'yxati

Eng yaxshi tajribalar Reyestri

IV. Quyida ko'rsatilgan hududlarga xos musiqa san'ati elementlarini va ularning qaysi sohaga hosligini aytib bering

Qoraqalpog'iston

Toshkent shahri

Namangan viloyati

Andijon viloyati
Fargʻona viloyati
Jizzax viloyati
Samarqand viloyati
Navoiy viloyati
Buxoro viloyati
Xorazm viloyati
Qashqadaryo viloyati
Surxondaryo viloyati
Sirdaryo viloyati
Toshkent viloyati

V. Quyidagi musiqa namunasini eshitib, uning qaysi hududga xosligi va qaysi cholgʻuda ijro etilganini aniqlang.

- Yallama yorim
- Lazgi
- Tanovar
- Mavrigi
- Suvora
- Lapar
- Yalla
- CHoʻponcha
- Buxorcha
- Xalfa qoʻshigʻi
- Chipra dalli
- Oʻzgancha
- Qashqarcha
- Yor-yor

VII. GLOSSARIY

VII. GLOSSARIY

Akkord (it. Accordo, fr. Accord - birdamlik)– turli balandlikdagi uch va undan ortiq tovushlarning qo‘shilib, yaxlit holda yangrashi. Akkord odatda tersiya intervali bo‘yicha taqsimlanadigan tovushlardan hosil bo‘ladi. To‘rt tovushli akkord – septakkord, besh tovushli akkord – nonakkord, olti tovushli akkord – undetsimakkord deyiladi.

Ansambl (fr. Ensemble - birgalikda)- 1. Vokal yoki cholg‘u musiqa asarining bir necha ijrochi tomonidan ijro etilishi. 2. Bir to‘da san’atkorlarning bir butun badiiy jamoa holda chiqishi. 3. U qadar katta bo‘lmagan xonanda yoki sozandalar jamoasi uchun yaratilgan musiqa asari. Ijrochilar soniga qarab bu ansamblar turlicha ataladi. Ikki ijrochi – duet, uch ijrochi – trio yoki terset, to‘rt ijrochi – kvartet, besh ijrochi – kvintet, olti ijrochi – sekstet, yetti ijrochi – septet, sakkiz ijrochi – oktet va h.k. Ba’zan ansambl so‘zini orkestr yoki xor jamoasining kichraytirilgan turiga ham aytiladi.

Applikatura (nem. Applicatur - qo‘ymoq, bosmoq) – musiqa cholg‘u asboblari ijro qilganda barmoqlarni to‘g‘ri qo‘yish va almashtirish tartibi. Bu tartibning notalarda kirsatilishi ham applikatura deyiladi. Applikatura arab raqamlari bilan notalarning osti yoki ustiga qo‘yiladi.

Diapazon (yun. Diapason – barcha (torlar) orqali)– xonandaning ovozi, cholg‘u asbobining tovush shajmi. Musiqiy matodagi eng pastki va eng yuqorigi tovush oralig‘i.

Diatonika (yun. Diatonikos – bir tondan ikkinchi tonga o‘tish) – ladning asosiy bosqichlari izchilligidan vujudga keladigan musiqiy tovushlar tizimi. Tabiiy mador, minor va o‘rta asr lادلari uchun asos bo‘lgan asosiy yetti pog‘onadagi ton va yarim tonlar diatonikaga kiradi.

Diatonik gamma – laddagi asosiy tovushlarning birin-ketin izchilligi. To‘liq diatonik gammada yettita tovush bo‘ladi.

Dinamika (yun. Dinamikos - kuchli) – musiqiy tovushlarning qattiq-sekin ijro qilinishi. Dinamika tovushni turlicha ifodalash, ya’ni bir yo‘la qattiq yoki sekin, asta-sekin kuchaytirish yoki sekinlashtirish, ayrim tovushlarni alohida ta’kidlab eshittirish v.b. bildiradi. Dinamikaning asosiy turlari: forte - qattiq, kuchli; piano – sekin; crescendo – tovushni asta-sekin kuchaytirish; diminuendo – tovushni asta-sekin pasaytirish.

Interval (lot. Intervallum – oraliq, masofa) – ikki musiqiy tovush o‘rtasidagi oraliq. Bunda tovushlar bir vaqtda yangrasa garmonik interval, birin-ketin yangrasa – melodik interval deb ataladi. Asosiy intervallar – prima, sekunda, tersiya, kvarta, kvinta, seksta, septima, oktava.

Lad – turg‘un va noturg‘un musiqiy tovush pog‘onalarining o‘zaro bog‘liqligiga asoslangan tovushlar tizimi. Zamonaviy musiqada yetti pog‘onali major va minor lادلari asosiy ladlar hisoblanadi.

Orkestr (yun. Orchestra - qadimgi yunon teatri sahnasi oldidagi maydoncha) - turli cholg‘u asboblarda chalib, ijrochilarning ushbu guruhi uchun yozilgan musiqa asarini birgalikda ijro etuvchi sozandalarning katta jamoasi. Cholg‘u asboblarning

tarkibiga ko‘ra orkestrlarning turlari: simfonik – to‘liq tarkibdan iborat, torli – kamonli cholg‘ular, damli - yog‘och va mis damli cholg‘ular, shovqinli - urma-zarbli cholg‘ular, yoki estrada-simfonik – yuqorida sanab o‘tilgan cholularga elektr-cholgular, ya‘ni gitaralar, sintezatorlar kabilarning qo‘shilishi asnosida .

Partitura (it. partitura – bo‘lingan, taqsimlangan) – ansambl, xor, orkestr uchun yozilgan ko‘p ovozli musiqiy asarning nota yozuvi. Unda barcha ovozlarning partiyalari jamlangan. Partiturada partiyalarning taqsimlanib kelishi yuqoridan quyi tomon turdosh cholg‘u asboblar bo‘yicha keladi. O‘z navbatida, bir turdagi cholg‘ularning eng yuqori registrga mansubi yuqorida, qolganlari registri bo‘yicha pastki satrlarda yoziladi.

Partiya (musiqada)– 1. Ansambl qatnashchilaridan birining nota yozuvi. 2. Sonata shaklining ekspozitsiyasida asosiy mavzular bosh partiya, yordamchi partiya, yakunlovchi partiya sifatida keladi.

Registr (lot. Registrum – ro‘yxat, yozib, qo‘yish) – musiqiy matoning oshanggini yuqori, o‘rta va pastki qismlarga mansubligi bo‘yicha ajratish.

Rekonstruksiya (lot. Re – «yangilanish» ma‘nosini bildiruvchi so‘z yasovchi qo‘shimcha, va constructio - tuzilma) - qadimiy musiqiy cholg‘ularni qayta tiklash. Ushbu atama zamonaviy musiqiy cholg‘ushunoslikda xalq cholg‘u asboblarini tiklash va orkestrga mansub turlari (pikkolo, alt, bas va b.)ni yaratish ma‘nosida qo‘llaniladi.

Soz – 1. Tovushlarning balandlik holati va munosabati. Cholg‘u asboblaridagi soz ularning tovushqatori tuzilishi va baland-pastligini aniqlaydi. Orkestr va ansambllar sozi shu jamoadagi cholg‘u asboblarning bir-biriga bo‘lgan balandlik munosabatlariga ko‘ra sozlanadi. 2. Torli cholg‘u asbob.

Tembr (fr. tembre - qo‘ng‘iroq, ajratish belgisi) – tovush tusi, har bir musiqiy cholg‘u yoki xonanda ovozining o‘ziga xos tovush xarakteri. Cholg‘u asbobining tuzilishi va shakliga ko‘ra uning tembri turlicha bo‘ladi.

Temperatsiya (lot. Temperatio – to‘g‘ri munosabatda, bir o‘lchamda) – musiqiy pog‘onalar oralig‘idagi intervallar munosabatining tengligi. Oktava oralig‘ining teng 12 yarim tonga bo‘linishi bir tekis temperatsiya bo‘ladi.

Tovushqator – cholg‘u asbobida chalinishi yoki kishi ovozida aytilishi mumkin bo‘lgan tovushqator. U yuqori ko‘tarilayotgan yoki quyi tushayotgan qator tovushlar tizmasida tuziladi.

Transpozitsiya (lot. Transponere – joyini o‘zgartmoq) – tovushlarni boshqa balandlikka ko‘chirish. Transpozitsiya turli sharoitda qilinadi: yozilgan musiqa asari xonanda ovoziga noqulay bo‘lsa; bir cholg‘u asbobdan ikkinchisiga ko‘chirish zarurati bo‘lsa; yozilgan notalar o‘qish uchun noqulay bo‘lsa.

Termin	O‘zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Sozandalik	Ma‘lum bir sozni (rubob, tanbur, doyra, nay va x.k) mukammal egallagan, ham jo‘rnavor, solist va	This is player of Uzbek national instruments like rubob, tanbur, doyra, nay and ets. He can play with solists,

	jamoaviy ijrolarda qatnashib, mumtoz san'atni targ'ibotchisidir.	he solo player and play with other instruments.
An'anaviy ijrochilik	Milliy musiqalarimizni asosini o'rganuvchi soha	Traditional performing arts learning basic of nationale music of Uzbekistan.
Vohaga mansub janrlar	Katta ashula Farg'ona-Toshkent vohasi, Mavrigiy va Buxorcha Samarqand-Buxoro vohasi, Suvoriylar Xorazm vohasi. Bundan tashqari dostonchilik, jirovchilik, halfachilik, yallachilik, laparchilik va boshqalar.	Janrs from Fergana-Tashkent Katta ashula (Big song), from Samarkand and Bukhara Mavrigi and Bukhorcha, from Khorezm Suvoriy and also janrs like doston (play epos), jirov (play epos an another stile), khalfa (womans epos players), yalla (melodies for the dans), lapar (sing a song in competition) and ets.
Uch voha maqomi	Bular Xorazm maqomlari, Shashmaqom va Farg'ona-Toshkent maqom yo'llaridir.	That is Khorezm's makom, Shashmakom and Fergana-Tashken's makom ways.
Ustoz-shogird tizimi	Ustoz shogird tizimi an'anaviy ijrochilik sohasida eng sermahsul dars berish uslubi.	From teacher to student systems effect way for learning traditionale performing arts.
Mukammal ijro	Barcha jihatlari to'liq, chiroyli, behato ijro mukammal hisoblanadi.	All parameters is full and beutefull plays is the original perform.
Nomukammal ijro	Kamchiliklari mavjud bo'lgan ijro nomukammal ijro deyiladi.	Perfom with the mistakes we call unoriginal perform.
Ijrochilik maktablari	Ma'lum bir ustoz ijrochi tomonidan yaratilgan ijro maktabi deyiladi. Hozirgi kunda bunday maktablarning juda ko'p namunalari mavjud.	Performing schools belded from one of masters. Now in our contry many of performing schools

VIII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI

VIII. ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoyev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoyev SH.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyun “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4732-sonli Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprel "Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 iyun “2019-2023 yillarda Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo‘lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatini rivojlantiri chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4358-sonli Qarori.
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish

tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli [Farmoni](#).

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli [Farmoni](#).

16. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabr “Oliy ta‘lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarori.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san‘at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori.

18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 20 dekabrda “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish” to‘g‘risidagi Qarori.

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 4 fevraldagi “Milliy raqs san‘atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori.

20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 26 maydagi “Madaniyat va san‘at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta‘sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF–6000-son Farmoni.

SH. Maxsus adabiyotlar

21. Usmonov B.SH., Habibullayev R.A. Oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O‘quv qo‘llanma. T.: “Tafakkur” nashriyoti, 2020 y. 120 bet.

22. Belogurov A.Y. Modernizatsiya protsessi podgotovki pedagogga v kontekste innovatsionnogo razvitiya obshestva: Monografiya. — M.: MAKS Press, 2016. — 116 s. ISBN 978-5-317-05412-0.

23. Gulobod Qudratulloh qizi, R.Ishmuhammedov, M.Normuhammedova. An‘anaviy va noan‘anaviy ta‘lim. – Samarqand: “Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi” nashriyoti, 2019. 312 b.

24. Ibraymov A.YE. Masofaviy o‘qitishning didaktik tizimi. metodik qo‘llanma/ tuzuvchi. A.YE. Ibraymov. – Toshkent: “Lesson press”, 2020. 112 bet.

25. Ishmuhammedov R.J., M.Mirsoliyeva. O‘quv jarayonida innovatsion ta‘lim texnologiyalari. – T.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 b.

26. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.

27. Obrazovaniye v sifrovuyu epoxu: monografiya / N. Y. Ignatova ; M-vo obrazovaniya i nauki RF ; – Nijniy Tagil: NTI (filial) UrFU, 2017. – 128 s. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54216/1/978-5-9544-0083-0_2017.pdf

28. Asekretov O.K., Borisov B.A., Bugakova N.Y. i dr. Sovremenniy obrazovatelniye texnologii: pedagogika i psixologiya: monografiya. –

Novosibirsk: Izdatelstvo SRNS, 2015. – 318 s.
<http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>

29. Oliy ta'lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko'magida. <https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3. UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf>

30. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.

31. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.

32. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.

33. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.

34. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publiciations. 2015. 191.

35. H.Q. Mitchell “Traveller” B1, B2, MM Publiciations. 2015. 183.

36. Baxtiyorova N. “O‘zbekistonda musiqiy cholg‘ularning tarixiy taraqqiyoti” (dutor cholg‘usi misolida). –T.; “O‘zDK.”, 2017.- 150 b.

37. Israilov G.R. Estrada musiqasida trombon. O‘quv qo‘llanma. –T.; “O‘zDK”, 2018.- 70 b.

38. Sattarov E., Alimov X. Boshqaruv muloqoti–T.“Akademiya”, 2003 – 70 b.

39. Nazarov O. Xalq cholg‘ularida ijrochilik (Qashqar rubob) –T.; “O‘zDK”, 2018. - 68 b.

40. Nazarov X. Cholg‘ushunoslik. (Estrada cholg‘ulari) O‘quv qo‘llanma. –T.; 2018. –83 b.

41. Lutfullayev A. Xalq cholg‘ularida ijrochilik. O‘quv qo‘llanma. –T, 2018. –100 b.

42. Mahmudov I.I. Boshqaruv professionalizmi: psixologik tahlil. – –T.: “Akademiya”, 2011. –154 b.

43. Mirzakamolova E.R. Fortepiano ansambli. O‘quv qo‘llanma. –T; 2018. –68 b.

44. Carla Stalling Walter. Arts Management: an entrepreneurial approach. USA. Routledge. 2015. – 459 p.

45. X.A.Tursunov Xasanova. Partitura o‘qish va cholg‘ulashtirish. O‘quv qo‘llanma. – T, 2018. – 68 b.

46. Kogoutek S. Texnika kompozitsii v muzike XX veka –M.: «Muzika». 2015.

47. Madaniyat sohasiga oid meyoriy hujjatlar to‘plami. Madaniyat va sport ishlari vazirligi, 2010.

48. Osnovniye teksti Mejdunarodnoy konvensii ob oxrane nematerialnogo kulturnogo naslediY. YUNESKO, 2016.

49. O‘.Toshmatov, N.Isakulova. Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilishning huquqiy asoslari. – T.: “Navro‘z”, 2014.

III. Internet saytlar

50. <http://edu.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi
51. <http://lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi
52. <http://bimm.uz> – Oliy ta’lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy-metodik markazi
53. <http://ziyonet.uz> – Ta’lim portali ZiyonET
54. <http://www.dsmi.uz>.
55. <http://www.kino-teatr.ru> – Vse materialy po kino i teatra.
56. <http://www.artsait.ru> – Ensiklopediya russkoy jivopisi.
57. <http://belcanto.ru/> – Sayt ob opere i balete.
58. <http://music.edu.ru/catalog> – Sayt muziki.
59. <http://artyx.ru/> – Vseobshaya istoriya iskusstv.

IX. TAQRIZLAR